ناونیشانی توێژینەوە

سۆسیالیستی لە بزاڤی هەقەدا

توێژەر

د.قارەمان نادر محەمەد

پوختەی توێژینەوە

سۆسیالیستی لە بزاڤی هەقەدا

بزاڤی هەقە گروپێکی ئاینی، سۆفیگەری بوو لە چارەگی یەکەمی سەدەی بیستەم لە گوندی شەدەڵەی ناوچەی سلێمانی بە ڕابەرایەتی شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە دامەزراوە، ئەم بزاڤە بەشێك لە تەریقەت نەقشبەندی بووە، بەلام بە هۆی کۆمەڵێك کۆڕانگاری لە جەوهەری ڕێبازەکەدا نازناوی هەقەی بە سەردا سەپێندراوە، ئەو دیاردانەش بریتیبوون لە پیادەکردنی کاری هاوبەش و هەروەرزی و بەرگریکردن لە جوتیاران و زەحمەتکێشان و ئازادی ئافرەت، بۆیە دەکرێت ئەم بزاڤە بە جۆرێك لە سۆسیالیستی سروشتی بناسێندرێت، کە ئاشنایەتی لە گەڵ سۆسیالیستی زانستیدا نەبووە، دیاردەی چەپگەرای لە نێو ئەم بزووتنەوەیەدا لە دوای سالآنی چلەکانی سەدەی ڕابردوودا بە خێرای گەشەی کردووە، هەرچەندە شیرازەی پێرەوانی هەقە و دابونەریتی کۆمەلآیەتیان پاراستووە، بەلآم لە مەراسیمە ئاینیەکان دوور کەوتونەتەوە، ئەمەش بەرەگاری ئاستەنگی زۆری کردونەتەوە، هەر لە ململانێی پیاوانی ئاینیەوە، تا دەگاتە سەنگەرگرتنی دەرەبەگ و پیاوانی حکومەتی عێراقی.

بزاڤی هەقە وەکو بزاڤێکی ئاینی وێنا کرا بەلآم لە ئەرکە نیشتمانییەکانیش دانەبراوە و بەشداری لە چالاکییە سیاسیەکاندا کردووە، بە تایبەت نزیك بوونەوە لە پارتە چەپەکان و کارکردن لە نێو ڕیزەکانیاندا، هەڵبەتە هەقەکان لە دوای کۆچی دوای شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵەدا بۆ چەند گروپێك دابەشبوون، دیاترین ئەو گروپانەش مامەڕەزا و حەمەسوری کلاوقوت، گروپێك لە شەدەڵە بوون، بەلآم مامەڕەزاییەکان و حەمەسورییەکان زیاترپرەنسیپی سۆسیالیستی تێیاندا پراکتیزە کراوە، لە ناوەڕاستی سەدەی ڕابردودا جیاواز لە کۆمەڵگای ئەو سەردەمە مامەڵەیان دەکرد، بۆیە دەکرێت ڕێز لەو کارانەیان بگیرێت و زانستیانە هەڵسەنگاندن بۆ کارەکانیان بکرێت.

کیۆرد:

سۆفیگەری، هەقە، شێخ و شێخایەتی، پرەنسیپ، یەکسانی و دادوەری، کۆمەڵگا، کۆمەلآیەتی، سۆسیالیستی، سروشتی

پێشەکی

سۆسیالیزم چەند خەسڵەت و تایبەتمەندییەکی لەخۆیدا گرتبوو، ڕێگەی ئەوەی پێدەدا، لە ناوەندە کۆمەڵایەتییە جیاجیاکاندا بڵاوببێتەوە. لەوانەش ناوەندی کوردی. بەتایبەتیش ئەو تایبەتمەندی و خەسڵەتانەی لەنێو گوتار و دروشمی بزوتنەوەی سۆسیالیستی جیهانی، دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر لە ڕوسیادا هەبوون. وەک دادپەروەری کۆمەڵایەتی، یەکسانی، مافی چارەنوس...هتد. ئەم دروشمانە بە ئاسانی دەیانتوانی لە زەمینە کۆمەڵایەتییەکاندا، ئەوانەی لەژێر جەور و ستەمی هێزە نەریتییەکان دەیاننالاند، جێگەی خۆیان بکەنەوە. زەمینەی کوردیش یەکێک بووە لەو شوێنانەی بە ئاسانی دروشمەکانی تێدا جێ دەبۆوە، پێکهاتەی کۆمەڵایەتی – ئابوری نەریتییانە، کە زۆرینەی تێدا ژێردەستەی کەمینەیەکی هەژموونگەرا بوو. ئەمە سەرباری ئەو ڕەوشە سیاسی و کارگێڕییە ناجۆریەی لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە کوردەکان خۆیان تێدا بینیەوە و ژێردەستەییان، هەر کۆمەڵایەتی ئابوری نەمایەوە، بەڵکو سیاسیشی هاتەسەر. خراپی ڕەوشی گشتی، شەپۆلی پێشوازیکردنی لە ناسیونالیزمی لە دووتوێی ئەو بنەما سەرەکییانەی، فراوان کرد. تا ئەوکاتەی هزرە ئایدۆلۆژییەکە، لە سنوری چاکسازی کۆمەڵایەتییەوە دەنوێنرا، نەک کۆی سیستەمە فەلسەفییەکەی. بۆیە چەشنێک لە ئومێدی دەستەجەمعی، لە نێو کۆمەڵگەی کوردی دروست دەکرد.

ئەم ئومێد و چاوەڕانییە لەگەڵ هەندێک بزاوتی ئایینی بە سروشت کۆمەڵایەتی نێوخۆیی، یەکانگیر دەبۆوە. ئەو بزوتنەوانەی لەدوای تەشەنەکردنی خێرای تەریقەتی نەقشبەندی لە کوردستان، سەریانهەڵدا. بزوتنەوەی سیاسی – کۆمەڵایەتی بوون، بە پاشخانێکی ئایینیانە. لەوانەش بزوتنەوەی هەقە. ئەم لێکچونەی ئایدۆلۆژیاکە و تێگە ئایینیەکە، بواری ئەوەی دەڕەخساند کاریگەری بەسەر یەکتر دروست بکەن، بەتایبەت لەو ڕەهەندە کۆمەڵایەتییانەی، هەردووکیان هاوڕابوون؛ دادپەروەری کۆمەڵایەتی و بەرنامەی باشترکردنی بژێوی ژیانی کۆمەڵگەیەکی نەریتییانەی پڕ بە گرفتی ئابوری – کۆمەڵایەتی. هەرواش ڕوویدا، هەندێک لە شێخەکان زرینگانەوەی چەمک و دەستەواژە کۆمەڵایەتییەکانی سۆسیالیزم سەرنجی بردن و هەوڵیانداوە لەچوارچێوەی بەرنامە ئایینی کۆمەڵایەتییەکانی خۆیان، بەو فۆرمەی لەگەڵ باوەڕەکەیان گونجاو بووە، دایبڕێژنەوە.

دۆزینەوەی کاریگەریی و کارتێکردنەکان، هەروەها ڕیشە هاوبەشەکانی نێوان هەردوو کایە، کرۆکی ئەم توەژینەوەیەی ئێمەی پێکهێناوە. هەوڵمانداوە، بە بەکارهێنانی مێتۆدێکی بەراوردکاریی، ئەم ڕەگەزانەی بدۆزینەوە.

تەوەری یەکەم: سەرهەڵدانی بیری سۆسیالیزم و ناسیۆنالیزمی کوردی

دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ لە ڕوسیا ئایدۆلۆژیای سۆسیالیستی بە خێرایی بە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بڵاوبووەوە، وڵاتی تازە دامەزراوی عێراقیش لەو تەوژمە بێبەش نەبوو. ئەمەش لە ڕێگەی گەیشتنی گۆڤارو ڕۆژنامە و پەرتوکە بیانیەکانەوە کە بانگەشەییان بۆ ئەم بیرە دەکرد، هەروەها لە ڕێگەی پەیوەندی نێوان وڵاتانی دراوسێوە بە تایبەتی ئێران کە هاوسۆز بوو لە گەڵ یەکێتی سۆڤیەتی تازە دامەزراو، کاتێك بانگەشەی بۆ پیادەکردنی سۆسیالیستی لە جیهاندا دەکرد. جگە لەوانەش، کۆلۆنیالیزمی بەریتانی ڕێگەخۆشکەر بوو بۆ بڵاوبوونەوەی بیری سۆسیالیستی لە نێو کۆمەڵگای عێراقی بە گشتی و کوردستانی باشور بە تایبەتی، بڵاوکراوەکان سیاسەتی داپلۆسینی بەریتانیەکانیان بۆ گەلانی ناوچەکە ئاشکرا دەکرد. (عومەر، ٢٠٠٨، ٩، الخرسان، ٢٠٠١، ١٤).

دەرکەوتنی بیری چەپ لە عێراقدا بۆ سەرەتاکانی سەدەی بیستەم دەگەڕێتەوە، کاتێك ژمارەیەك ڕۆشنبیری چەپڕەو کاریان بۆ بڵاوکردنەوەی ئەم ئایدۆلۆژیە دەکرد، بەڵام هیچ شوێن و پێگە و بازنەیەکی دیاریکراویان نەبوو یەکیان بخات، تا دامەزراندنی حزبی شیوعی عێراقی کە لە ١٩٣٤/٣/٣١ بە سەرۆکایەتی (فهد)[1] لە شاری بەغدا دامەزرا، حزبی شیوعی بووە مینبەری کۆکردنەوەی ئایدۆلۆژیە چەپڕەوەکان لە باشور و ناوەڕاستی عێراقدا (بطاطو، ٢٠٠٥، ٦٤-٦٥).

ئەم تەشەنە کردنەی سۆسیالیزم هاوکات بووە لە گەڵ پەرەسەندنی هزری ناسیۆنالیستی لە نێو دەستەبژێری کوردییەوە. دەستە بژێرێك، کە ئامادەی پێشوازیکردنی هەر ئایدۆلۆژیەکی تری هەبووە، هاوکار بێت لی بەرەو پێشبردنی خەیاڵ و فەنتازیا ناسیۆنالستیانەکەیان. لەوانەش سۆسیالیزم. هەر ئەمەش وایکرد لە زویەکەوە بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کوردیش لە باشوری کوردستان مافەکانی خۆی لە ژێر جەتری ئەو ئایدۆلۆژیایەدا دەبینی و بە خێرای کەوتە ژێر کاریگەری هەڵمەتەکانی ئازادی گەلانەوە کە لەلایەن یەکێتی سۆڤیەتەوە بانگەشەی بۆ دەکرا. چەندین ڕێکخراو بۆ بەدەست هێنانی مافی نەتەوەیی دروست بوون، لە دیارترین و یەکەمین ئەو ڕێکخراوە ناسیۆنالیستیانەش کۆمەڵەی دارکەر بوو، کە بە خێرای بووە کرۆکی دامەزراندنی حزبی هیوا.

دامەزراندنی ئەم حزبە پەیوەست بووە بەدەزگای بوونی هزری ناسیۆنالیستی کوردی دوای جەنگی یەکەمی جیهانی، هەروەها بانگەشەی مافی گەلان لە لایەن سەرکردەکانی یەکێتی سۆڤیەتەوە دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر. ئەمە جگە لە کاریگەری نوخبەی ڕۆشنبیری کوردستان و دروست بوونی دەوڵەتی عێراق و بەرجەستە نەبوونی مافەکانی کورد بوونە فاکتەرێك بۆ گەشەکردنی ئەم پەیوەندیی و ئاوێتە بوونەی بیری سۆسیالیزمی و ناسیۆنالیزمی لە گۆڕەپانی سیاسی کوردیدا.(الطالباني، ٢٠٠٢: ٤٧).

ئەوەی نمایندەی ئەم ئاوێتە بوون و بەریەککەوتنی هەردوو هزری لە ئاستی سیاسی دەکرد بریتی بوو لە حزبی هیوا، حزبەکە لە ساڵی ١٩٣٩دامەزراوە، بووە پارتێکی نوێی متوربەکراو بە بیری سۆسیالیستی و چەترێك بۆ هەموو گروپە ناسیۆنالیستەکان، کە پەیوەندی دروستکردوە لەگەڵ شارستانەکان و بەشێك لە دەرەبەگ و خاوەن زەوییەکانیشەوە(شەمزینی، ٢٠٠٦: ٢٦٤)، لە کاتێکدا هەڵگرانی بیری سۆسیالیستی زیاتر لە

---

[1] ناوی یوسف کوری سەلمان کوری یوسفە ناسراوە بە فهد. لە ساڵی (١٩٠١) لە شاری ناسریە دایك بووە و سەرەتای دەرکەوتنی بۆ ساڵی (١٩٢٨) دەگەڕێتەوە، ئەو کاتەی وەکو کەسایەتییەکی ژیری بواری مارکسی دەرکەوت و هەوڵی کۆکردنەوەی کەسایەتییە چەپڕەوەکانی لە چوار چێوەی بازنەیەکی دیاری کراودا دەدا و گروپێکی مارکسی لێ دروست کردن، لە ساڵی (١٩٤٩) لە شاری بەغد لەسێدارە دراوە (دلزار : ٢٠٠٢ : ٨-٩ ؛ الخرسان: ١٩٩٣: ١٨)

کرێکاران و جوتیاران و زەحمەتکێشان و ڕەنجدەرانی بیرو بازوو پێك دەهات، ئەم چینە چەوساوەیە دەبوونە ناوکی گەشەکردنی بیری سۆسیالیزمی. بەلآم لە بەر ئەوەی بزووتنەوەی ناسیۆنالیزمی کوردی کە خەیاڵی بەدەستهێنانی بیری کیانی سیاسی خۆیەوە دەکرد و حزبی هیوا بانگەشەی بۆ رزگارکردنی میللەتی کورد دەکرد لە دەستبەسەری، وخەباتی بۆ رزگاری و بەرەنگاربوونەوەی داگیرکاری دەست پێکرد بوو، چین و توێژی جیاوازی لێ کۆبووەوە. هەرچەندە زۆری نەبرد ئەم حزبە بەرەنگاری کێشەی زۆر بووەوە و لە ئامانجە سەرەکیەکانی حزبەکە تا دەهات دوورتر دەکەوتەوە. دیارترین ئەو کێشانەش بریتی بوون لە کێشەی بە گەورەکردنی سەرۆکی حزبەکە، وپیادەکردنی تاکڕەوی و کێشەی ئابوری و نەبوونی شەفافیەت تێیدا.(الطالبانی، ٢٠٠٢: ٤٧).

لە ڕووی ئایدۆلۆژیشەوە, توێژەر(عەبدوستار تاهیر شەریف، ١٩٨٩:٩٨-٩٩) نەیارە لە گەڵ ئەوەی حزبي هیوا وەکو پارتێکی نەتەوەیی پوخت تەماشا بکرێت ولای وایە "تا ڕادەیەك بۆچوونی نەتەوەیی لە نێو ئەو خوێندکارانەدا ئاشکرا نەبوو و بەشێوەیەکی هەڕەمەکی کارەکانییان بەڕێوە چووە.

بەلآم (کریس کۆچێرا،٢٠٠٣: ١٧٨) دەڵێت: حزبی هیوا هەموو تێکۆشەرە نەتەوەییەکانی کۆکردبۆوە، وەك ڕۆشنبیران و خوێندەوارەکان و قوتابیان, هەروەها کرێکارانی کۆمپانیای نەوتی کەرکوك و هێڵی ئاسنینی شەمەندەفەرو ئەفسەران کەرۆڵی بەرچاوییان هەبووە. بارەگای سەرەکییان لە بەغداد بووە و لقی لە کەرکوك و هەولێرو سلێمانی هەبووە، ڕۆژنامەیەکیان بە ناوی ئازادی بلآوکردۆتەوە (کۆچێرا، ٢٠٠٣: ١٧٨). لە ڕەوکەی مەلا مستەفا بارزانیدا سالی ١٩٤٣ و دروست بوونی جولانەوەی بارزاندا ١٩٤٣-١٩٤٥ حیزب هاوکارییان پێشکەش کردووە, و ئازوقەو خۆراکیان بۆ پەیدا کردوون. هەرچەندە بارزانی لە بوونی پەیوەندی بە هیوا پارێزی کردووە و لە سەرەتادا ئامادە نەبووە ڕەزامەندی بدات کە نوێنەرییان لە بارزان هەبێت، بەلآم دواتر لە ساڵی ١٩٤٤ ڕەزامەندی دەدات و حزبی هیواش هەریەکە لە: ئەفسەر عزت عەبدولعەزیز, ماجید مستەفا, عەقید ئەمین ڕەواندزی, ڕائید عەبدولعەزیز گەیلانی کوڕی سەیید عوبەیدولآ، میرحاج ئەحمەد, فواد عارف, مستەفا خۆشناو, وماجد عەلی دەنێرێت (کۆچێرا، ٢٠٠٣: ١٩٦؛ المتوکلي، ب.س: ٢٠).

کەواتە دەتوانین بڵێین: هیوا حزبێکی ناسیۆنالیستی بووە و کاری بۆ ئامانجە نەتەوەییەکان کردووە و لەو پێناوەدا کوردانی هەڵگری ئەو ئایدۆلۆژیەی کۆکردۆتەوە. بە دەر لە پێکهاتەی کۆمەلآیەتی و ئەو شوناسە چینایەتییەی کەسەکە هەڵگری بووە، هەر لە دەرەبەگ، کەسی ئاینی، توێژی ناوەڕاست، بگرە تا جوتیارو کرێکاری ئاسایی، بەڵام حزبی هیوا لە ماوەیەکی کورتی کارکردنیدا گیرۆدەی کۆمەلێك ئاریشەی هزری بوو لە نێوان سۆسیالیزم و ناسیۆنالیزمیدا، بەشێك لە حزب لایان وابوو تەنیا جەماوەری چالاك لە بزووتنەوەی کۆمەلایەتیدا دەتوانن سۆسیالیزم بۆ خۆییان بەدیبهێنن، وەکو بکەرێك لە چینی خوارەوەی کۆمەڵدا دەوری شیاوی خۆیان ببینن، و بەشەکەی تر لایان وابوو دینەمۆی گۆڕانکارییەکان لە سەرەوە ئاراستە دەکرێت و دەکرێت چینی خوارەوە تەنیا فەرمانەکان جێبەجێبکەن. ئەمە سەرەتایەکی دابڕان بوو لە نێو ئاستی هزری و بەریەککەوتنە هزرییەکان، ئەم حزبەی بەرەو لێکترازانی زیاتر برد. سەرەتای ململانێکان بە دیکتاتۆریەتی ڕەفیق حلمی دەستی پێکرد، وبەریەککەوتنی هزریش لێکترازانی وەبەرهێنا.

لە شوباتی ١٩٤٤ لە شاری کەرکوك, کۆنفرانسی حیزب بەسترا. لەم کۆنفرانسە کێشەی هەردوو باڵەکە تەقیەوە، باڵی سۆسیالیستی هێرشی کردە سەر بەریتانیەکان، وداوای دەکرد بۆ چارسەرکردنی مەسەلەی ناسیۆنالیستی پێویستە پشت بە کامپي سۆسیالیستی (یەکێتی

سۆڤیەت) ببەسترێت, و داوای هاوکاری لێبکرێت. داواشییان دەکرد چالاکانە بەوپەری تواناوە پشتیوانی لە جولانەوەی بارزان بکرێت(شریف، ١٩٨٩، ١٠٣). بەلاَم رەفیق حلمی، کە سەرۆکی حزبەکە بووە و لە دامودەزگا حکومەتییەکاندا کاری کردووە، لە هەوڵی دروستکردنی پەیوەندی لە گەڵ بەریتانییەکان بوو ئەوە لە کاتێکدا بەریتانیا هەولی کلۆرکردن و لێکترازانی ڕیزەکانی حیزبی داوە، هەروەها داوای دەکرد، کە لە جولانەوەی بارزاندا بێ لایەنی هەڵبژێرن(شەمزینی، ٢٠٠٦: ٢٦٦؛ شریف، ١٩٨٩: ١٠٣).

ئەم ململانێیانە بە مەرگی حزبی هیوا کۆتای هات، حزبی هیوا وەك دەگوترێ، بوو بە ئاردی ناو درك و بەسەر پارت و هێزە جیاوازەکانی دوای خۆیدا وەکو پارتی رزگاری و پارتی دیموکراتی کورددا دابەشبوون. هەروەها هەندێك لە کاراکتەرەکانی وازیان لە ژیانی سیاسی هێناو دوور کەوتنەوە لە کارکردن لە نێو پارتە سیاسیەکاندا. ڕێك لەو دەمەدا لە دەمی ململانێکانی هزرییەوە بزووتنەوەی هەقە، وەك بزووتنەوەییەکی ئاینی جوڵەی زێتر دەبێ و کاریگەری پەیدا دەکات، بەم ڕەوشەوە.

تەوەرەی دووەم: بزاڤی هەقە وڕێبەرانی:

دەرکەوتنی هەقە لە ڕووی مێژووییەوە پەیوەستە بەو دەسەلاَتە کۆمەلاَیەتی ئاینییەی شێخانی سۆفی- لە دوای ڕوخانی قەوارە سیاسیە نێوخۆییەکان، لە زەمینەی کوردەوە بە دەستیان هێنا، ئەوە بوو بواری چالاکی سیاسی بۆ شێخەکانی تەریقەت ڕەخسا و هەوڵیاندا ئەو بۆشاییە سیاسی و سەربازیە پڕ بکەنەوە، کەلە نەبوونی میرەکاندا دروست ببون. بۆ ئەو مەبەستەش سودیان لە پشتیوانی جەماوەری خۆیان و هێزە گەورەکانی دەڤەری عوسمانی و قاجاری وەرگرت.

بزاڤی هەقە وەکو بزاڤێکی نوێ و ناکاریگەر هیچ ئاماژەیەك بۆ بوونی پەیوەندی بەو دەوڵەتانەوە لە سەر ئاستی گشتی نیە؛ ئەمەش بەهۆی ئەوەی هەقە دوای نەمانی ئەو هێزانە دروست بووە، وهەروەها هێزێکی جەماوەری لۆکاڵی بووە و پێرەوانی بۆ ئەو دیو سنورەکانی باشوری کوردستان تێپەری نەکردووە.

بزاڤی هەقە وەکو بزاڤێکی ئاینی، کۆمەلاَیەتی لە نێو پەیرەوانی تەریقەتی نەقشبەندی[٢] دا جوتیاران و شوانکارەکانی باشوری کوردستاندا لە چارەگی یەکەمی سەدەی بیستەم، لە لایەن شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵەوە دامەزراوە (شێخ بزێنی: ٢٠١٣، ٦٣). ئەم بزاڤە لە هەناوی ئەم تەریقەتەوە چەکەرەی کردووە و ڕیشەکەی کۆنترەو بۆ شێخ ئەحمەدی سەرداری سەرگەڵو سۆفیە دێرینەی نەقشبەندی[٣] دەگەڕێتەوە. شێخ ئەحمەد باپیرە گەورەی شێخ

---

[٢]. تەرقەتی نەقشبەندی لە ڕووی لەزمانەوانییەوە لە ناوێکی فارسییەوە وەرگیراوە کە لەدووشە یان بڕگەی (نقش و بند)پێك هاتووە، بەواتای ئەو کەسەی نەقش دروست دەکات یان شتێك لە شتێکی تر وێنادەکیشێت. ئەم ڕێبازە عیرفانیە لە لایەن شێخ بهائەدینی بوخاریەوە دامەزراوە و کورەکەی شێخ محەمەد نەقشبەندی بڵاوی کردۆتەوە، شێخ محەمەدی نەقشبەندی لەشاری بوخارا لەساڵی (٧١٧ك)ی لەدایك بووە، هەر لەوێش لەساڵی (٧٨٩ك) کۆچی دوایی کردوە، لە ناو زۆربەی گەل و نەتەوەکان موریدو شوێن کەوتەی ڕێبازی نەقشبەندی هەیە – سەرەتا لەهیندەوە دەست پێدەکات تا دەگاتە کوردستان و وڵاتی شام و تورکیا و وڵاتانی بەلْقان چەندین ولاَتی تر. (النقشبندی، ١٩٨٥ : ٤٠٥-٤٠٦؛ وەزیری،٢٠٠٩:٢٥-٢٦).

[٣]. شێخ ئەحمەدی سەردار کوڕی یوسف لە نەوەی شێخ عیسای بەرزنجیە کوڕی بابە عەلی هەمەدانیە. کەسێکی خوداناس و ئاینپەروەرو شارەزا بووە، لە ناوچەی سلێمانی لە دووری نزیکەی (٧٧)کم لە بەشی باکوری شاری سلێمانی لە گوندێکی پەنهانی نێوان چیایەکاندا بە ناوی سەرگەڵو ژیاوە، لە ساڵی(١٨٣٣) بە نەخۆشي کۆچی دوای کردووە (تەیفور: ٢٠٠٢، ٢١٤).

عەبدولکەریمی دامەزرێنەری بزاڤی هەقەیە، پاش پشتکردنە تەریقەتی قادری[٤]، لە چارەگی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەم تەریقەتی نەقشبەندی لە خودی مەولانا خالیدی نەقشبەندی شارەزوری لە شاری سلێمانی وەرگرتووە، بۆتە یەکێك لە ڕابەرە گرنگەکانی نەقشبەندی خالیدی لە دەڤەری سلێمانیدا. کاریگەری لە سەر چەندین نەوەی دوای خۆی لە زانا و کەسێتیە دیارەکانی ناوچەکە جێهێشتووە و درێژەییان بە ڕێبازی نەقشبەندی داوە(تەیفور: ٢٠٠٢، ٢١٤).

دوای مردنی شێخ ئەحمەدی سەردار، ناوەندی بانگەشە و ئیرشادی نەقشەبەندی و زنجیرەی بنەماڵەکەیان لە دەڤەری سورداشەوە گواستوتەوە بۆ شاری کەرکوك و کوڕە گەورەی شێخ ئەحمەد، کە ناوی شێخ قادر و بە شێخ قادری سور[٥] ناسرا بوو درێژەی بە ئیرشادی تەریقەتی داوە وبناغەی ئەو تەریقەتەی لە پانتایەکی گوندنشینەوە گواستۆتەوە بۆ ناوەندێکی شاریانە و لەوێ لە شارەکەدا چەسپاندووە و پێگەیەکی بەهێزی پێبەخشیوە (عەسکری: ٢٠٠٨، ٢٤). شایانی باسە تا رۆژگاری ئەمرۆ درێژەی هەیە و پاشماوەی کارەکانی بۆتە بەشێك لە مێژووی کۆمەڵایەتی و ئاینی و سۆفیگەری لە کەرکوك.

بێگومان ئەم مانەوەیەش پەیوەست بووە بە سیستەمێکی دیاریکراوی پەیوەندی نێوان شێخ و مورید و چۆنێتی پەروەردەکردن و پێگەیاندنی شێخەوە، کە لە تەریقەتەکەدا، باو بوو، لەو قۆناغەشیدا خەسڵەتە هەرەدیارەکەی بە میراتیی نەبوونی تەریقەتەکە بووە، لە نێو بنەماڵەیەکی دیاریکراوەوە، بۆیە نەوەکانی شێخ قادری سور شوێنی باوکیان پڕ نەکردۆتەوە، هەڵبەتە لە تەریقەتی نەقشبەندیدا مەرج نیە نەوە شوێنی باوان بگرێتەوە و درێژە بە ئیرشادی تەریقەت بدات.

بۆ مانەوەو بەهێزبوونی تەریقەتەکە پێویستە یەکێك لە بەهێزترین پەیڕەوانی تەریقەتی نەقشبەندی دەستنیشان بکرێت کە خاوەن زانست و زانیاری و شەرع و تەفسیر و شیکردنەوە بێت، هەروەها قسەزان و لێهاتوو بێت و توانای قەناعەت پێهێنان وکاریگەر دروست کردنی لەسەر بەرامبەر هەبێت. بۆ ئەو مەبەستەش یەکێك لە سۆفییە ناسراوەکان بە ناوی شێخ ڕەزای عەسکەر[٦] دیاری کرا بۆ ئیرشادی تەریقەتی نەقشبەندی لە خانەقای شاری کەرکوك و شوێنگرتنەوەی شێخ قادری سوری ڕابەری تەریقەتەکە لەو شارەدا. دوای کۆچی دوایی شێخ ڕەزا کاراکتەرێکی تر بە ناوی شێخ محەمەدی ئیلەلاّ[٧] جڵەوی کارەکانی تەریقەتی گرتۆتە ئەستۆ(عەسکری، ٢٠٠٨: ٢٥). ئەمەش زەمینە کۆمەلآیەتیبونی تەریقەتەکە و بە دەستهێنانی پاڵپشتی بەردەوامی ئەم زەمینەیەی بە کراوەیی هێشتۆتەوە.

---

[٤]. تەریقەتی قادری بۆ شێخ عەبدولقادری گەیلانی دەگەڕێتەوە کە ناوی تەواوی عەبدولقادر محەمەد محێدین یەحیایە و خەلکی ناوچەی گەیلانە لە ساڵی (١٠٧٧) زاینی لە دایك بووە، چەندین ناوچە گەڕاوە، پاشان لە شاری بەغداد گیرساوەتەوە، تا کۆتای تەمەنی لەو شارە ماوەتەوە، لە ساڵي (١٠٦٦)زاینی کۆچي دوای کردووە (مودەریس ، ١٩٨٤: ٢٨-٣٢).

[٥]. شێخ قادر لە سەرگولوو لە دایك بووە و بەرواری لە دایك بوونی دیار نییە، لای باوکی زۆربەی زانستە ئاینیەکانی خوێندووە، کەسێکی بە توانا و لێهاتووە بووە، بەخێرای پێگەی زانستی و سۆفیگەری خۆی لە شاری کەرکوك بەهێز کردووە و سەرکەوتوو بووە لە گەیاندنی پەیام وتەریقەتی نەقشبەندی لە شاری کەرکوك، لە ساڵی ١٨٨٩ کۆچی دوای کردووە (ڕۆژبەیانی: ٢٠١٠، ١٧).

[٦]. شێخ ڕەزای عەسکەر ساڵی لە دایك بوون و مردنی دیار نیە، کەسێکی خاوەن ئەزمون و شارەزا لە بنەما شەرعی و سۆفیگەرییەکان بووە، ئەو لە ڕووی خزمایەتیەوە پەیوەندییان بە بنەماڵەی شێخ ئەحمەدی سەردارەوە هەیەو لە یەك بنەچەو ڕەچەڵەکی بنەماڵەین(عەسکەری: ٢٠٠٨، ٢٥).

شێخ مستەفای عەسکەر[8] لە دوای شێخ محەمەدی ئیلەڵاَ[9]، تا ساڵی١٩١٥ بۆتە ڕابەری ئیرشادی تەریقەتەکە لە ناوچەیەکی دیاریکراودا(گوندی ئیلەڵاَ دەکەوێتە دەشتی کۆیە نزیك لە گوندی عەسکەرەوە، بۆیە ڕەنگە تەنها لەو ناوچەیەدا چالاکییەکانیان قەتیس مابێت)، پاش مردنی شێخ مستەفا کەسایەتیەکی تر بە ناوی مەلا ئەحمەدی گەڵنێری[10] بۆتە شێوێنگرەوەی و درێژەی بە کارەکانی تەریقەت داوە. تەمەنی ڕابەرایەتی کردنی ئەم شێخە درێژ نەبووە و لە ساڵی ١٩١٩ کۆچی دوای کردووە و شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە شوێنی گرتۆتەوە(شێخ بزێنی، ٢٠١٣، ، عسکری، ٢٠٠٨: ٣١، جوم حیدری، ١٩٩٧: ٦١). شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە کوڕی شێخ مستەفای عەسکەرە[11]، لە ساڵی ١٨٧١ لە دایك بووە و لە ساڵی ١٩١٩ ڕیبەرایەتی تەریقەتەکەی وەرگرتووە. هزری لە دایك بوونی بزاڤێکی نوێی متوربەکراو بە سۆسیالیزمی کۆمەڵایەتی لە قاوغێکی ئاینیدا چەکەرەی کردووە لەلای شێخ. هەوڵەکانی چاکسازی کۆمەڵایەتی و بەرەنگاربونەوەی دەرەبەگایەتی و چەوسانەوەی جوتیاران و ڕەتکردنەوەی بەشێك لە دابو نەریت و کەلتورە کۆمەلایەتیەکان سیمای سەرەکی ئەم هزرە نوێیە بووە. هەر ئەمەش پەیوەندی نێوان ڕێبەرانی ئەم لقەی نەقشبەندی و زەمینەی کۆمەلآیەتیە، سەرباری گۆڕانی هزری کۆمەڵایەتی و کرانەوەی کۆمەڵگەی کوردی بە سەر جیهانی دەرەوە، بە زیندووی هێشتەوە.

تەوەرەی سێیەم: شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵە وبزوتنەوەی هەقە

بۆ تێگەیشتن لە چۆنیەتی گەڵاڵەبوونی بزووتنەوەی هەقە، دەرکەوتنی لە نێو هەناوی تەریقەت، ئینجا گۆڕانی لە تەریقەتێکەوە بۆ بزاوتێکی ئاینی- کۆمەڵآیەتی و تەنانەت سیاسیش، پێویست دەکات بەو دەسەڵآت بەو بۆچون و بیروڕایانەدا بچینەوە و بیانخەینە ڕوو کە لە لایەن شایتحاڵ، خوێندەوار و توێژەرانەوە لە بارەی بزووتنەوەکە گوتراون.

نوسەران بە شێوەی جیاواز ئەم بزاڤەییان ناساندووە و چەمکی جیاوازییان بۆ داتاشیووە، چەند نمونەیەك لەو پێناسانە دەیخەینە ڕوو، کە بزاڤەکەیان لە سەردەمی گەشەکردن و نەشونماکردنی بە خوێنەرانی ناساندووە:

---

٩. شێخ محەمەدی ئیلەڵاَ کەسایەتی دیار و بە توانای تەریقەتەکە بووە، پەروەردەی خانەقای نەقشبەندی لە شاری کەرکوك بووە، ئێستادا بە خانەقای سەید ئەحمەد ناسراوە. یەکێك لە کەسە نزیك و خوێندکارە بە تواناکانی شێخ قادری سور بووە و شارەزای لە زانستی ئاینی و سۆفیگەری هەبووە، بەو هۆیەوە ڕابەرایەتی تەریقەتی نەقشبەندی پێدراوە(بابان، ٢٠٠٩: ٣٠٣، وعەسکەری، ٢٠٠٨: ٢٥).

١٠. مەلا ئەحمەدی گوڵنێری ساڵی لە دایك بوونی دیار نییە، لە ساڵی ١٩١٩ کۆچی دوای کردووە، گوایە لە تەمەنی ٨٠-٨٥ ساڵیدا کۆچی دوای کردووە. یەکێك بووە لە سۆفیە دیارەکانی تەریقەتی نەقشبەندی. (چاوپێکەوتن لە گەڵ بێستون سابوراوەیی لە شاری سلێمانی، ٢٠١١/٧/٢٨)، بێستون عەبدورەحمان حەمە لە ١٩٥٧ لە دایك بووە و نەوەی مەلا ئەحمەدە.

١١. شێخ مستەفای عەسکەر لە نێو بنەماڵەیەکی سۆفیگەریدا پەروەردە بووە. لە سەردەمی ئەودا تەریقەت گروتینێکی باشی بە خۆیەوە بینیووە،لە ساڵی ١٩١٥ کۆچی دوای کردووە و لە گۆڕستانی شێخ مارفی کەرخی لە شاری بەغداد نێژراوە (زەند، ٢٠٠٦: ٢٠٠).

(هەمزە عەبدوڵلآ ١٩٣٣:٣) کەسێکی نزیك لە ناوچەکە بووە، لە سەردەمی زێرینی بزاڤی هەقدا ژیاوە، ویەکێك لە سەرکردە سیاسیە چەپڕەوەکانی قۆناغەکە بووە، دەڵێت: "بزاڤی هەقە بزووتنەوەیەکی جوتیاریە بە مەبەستی ئازاد کردنی جوتیاران لە ستەمی دێرینی سەپێندراو دەستەمۆکراوی کۆمەڵایەتی هاتوتە بوون و لە بنەڕەتدا هەقە سەر بە هیچ بزاڤێکی نیشتمانی و شۆڕشگێری هاوچەرخ نەبووە، مەیلی بۆ هیچ لایەنێك پیشان نەداوە و ڕێگای ئاشتیخوازانەی پیادە کردووە و چەکی بە ڕووی کەسدا بەرز نەکردۆتەوە(عەبدوڵلآ، ١٩٣٣:٣).

مستەفا عەسکەریش کارەکتەرێکی دیارو ناسراوی نێو بنەماڵەی هەقەکان بووە، تاقە نوسەرو شرۆڤەکاری هەقەکان بووە، یەکەم کەسیش بووە دەربارەی بزاڤی هەقەی نوسیووە، تێروانینی جیاوازی لە مەڕ پێناسەکەی هەمزە عەبدولآ هەیە، لای وایە بزاڤی هەقە لە ڕەوتی نیشتمانی دانەبڕاوە و هاوکاری پێشکەشی بۆ شۆڕشی شێخ مەحمودی حەفید(١٨٨١-١٩٥٦) کردووە. هەر ئەمەش بۆتە هۆی بۆردومانکردنی شەدەڵە لەلایەن فرۆکەکانی بەریتانیاوە لە ساڵی ١٩٣٤دا(عەسکەری، ٢٠٠٨، ٣١). عەسکەری ڕەتینەکردۆتەوە کە پێڕەوانی بزاڤی هەقە زۆرینەییان لە چینی جوتیاران بوونە و جۆرێك لە دادپەروەری و یەکسانی بەرهەم لە نێو ڕیزەکاندا جێبەجێ کراوە، پێیوایە دەکرێت بە سۆسیالیزمی سروشتی ناوزەدی بکەین.

لەو سەروبەندەدا س.ج. ئیدمۆندز کە ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆی ئەوکاتەی حکومەتی عێراق بووە، سەردانی گوندی شەدەڵە دەکات و ناتوانێت خۆی یەکلای بکاتەوە لە پێگەی شێخ عەبدولکەریم لە ڕوداوە گرنگەکان، بۆیە لە پەرتوکی کورد و تورك و عەرەبدا دەڵێت: "قسەکانی شێخ عەبدولکەریم دوور لە پاکێتی و دینداری نەبوون، بەڵام قبوڵکردنی ئەو مەسەلەیە بۆ من دژوار بوو، کە ئەم کەسە ئیمام و ڕێبەری ئەو کردەوە ناحەز و نالەبارە بێت، کە تا چەند مانگێك لەمەوبەر فیکری حکومەتی بە خۆیەوە خەریك کرد بوو(٢٠٠٤ : ٢٥٣).

ئەمەش بەڵگەیە بۆ ئەوەی شێخ عەبدولکەریم و بزاڤەکەی لایەنی کەم بە ویستی بەریتانییەکان نەجوڵاونەتەوە و پەیام و جوڵەکانی شێخ گەیشتۆتە گوێی بەریتانییەکان و بە کارەکانی نیگەران بوون. ئەو بانگەشە سۆسیالیزمییەی کە بۆ بزاڤەکە دەکرا، ئیدمۆنزی گەیاندە گوندی شەدەڵە، بەڵام ئیدمۆندز ئەو بابەتەی بۆ یەکلانەبۆتەوە: ئایا دەبێت چ پەیوەندیەك لە نێوان ئەو ڕەوتە سۆسیالیزمییە هەبێت، کە لە سیەکانی سەدەی ڕابردوودا لە عێراق بە گشتی و کوردستان بە تایبەتی بڵاوکراوەتەوە؟

لێرەوە تێگەیشتن لە پەیوەندی هەقە بە هزری سۆسیالیستیەوە دەبێتە بابەتێکی قسە لە سەرکراوە. بە تایبەت لە دوو ڕووەوە؛ لە ڕوویەکدا پەیوەست بە گەشەسەندنە مێژووییەکەی بزاوتەکە و پەیوەندییە کۆمەڵایەتیە سەرکردەکانی بە ناوەندە کۆمەڵایەتیەکە و لە خۆگرتنی ناوەندە، لە چوارچێوەی تێگەیشتنێکی سۆفیگەرییانە، کە جەخت لە سەر دادوەری کۆمەڵایەتی و فۆرمێکی یەکسانی دەکردەوە، لە ئاستی باوەڕداری لە تێگەی ئاینیەوە. لە ڕووی دووەمیشدا، وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا، ئەم دەرکەوتنەی بزووتنەوەکە ڕێك هاوکات بووە لە گەڵ تەشەنە کردنی خێرایی سۆسیالیزم لە نێو دەستەبژێری کوردی، بە شێخ و کارەکتەرە نەریتیەکانی کۆمەڵگەی کوردیەوە.

تویژەر (عومەری فاروقی، ١٩٩٢:١٥)، کە نوسەرێکی تری ڕۆژهەڵاتی کوردستانە لە ناساندنی ئەم بزاڤەدا دەڵێت: "هەرچەندە هەندێك کەس بە جولانەوەیەکی تەریقەت خوازی دژ بە سەرمایەداری و داگیرکاری دەزانن، بەڵام بزاڤەکە جولانەوەیەکی عیرفانیە و بۆنی نەوتی لێ دێت(١٩٩٢: ١٥)، گوایە سەرهەڵدانی ئەم بزاڤە جۆرێك لە وابەستەی بە نەوتی باباگوڕگوڕەوە هەبوو بێت. ئێمە لامان وایە بۆچونێکی لاوازە و جێگەی هەڵوستە لە سەر کردنە؛ چونکە شەدەڵە و کەرکوك دوو ناوچەی لێك دوورن، هیچ جۆرە پەیوەندیەکی

ڕاستەوخۆ و ناڕاستەخۆ لە نێوان بزاڤەکە و کۆمپانیای نەوتی کەرکوک لە قۆناغە جیاوازەکاندا تۆمار نەکراوە.

شێخ حسێنی خانەقا(١٩١٢-١٩٨٤) کەسێکی نزیك لە بنەماڵەی شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵەیە ولە ڕووی بنەماڵەییەوە خزمایەتیان هەبووە. دەربارەی ناساندنی بزاڤەکە دەڵێت: "لە دەستپێکی کارەکانی شێخ عەبدوکەریمی شەدەڵەدا وەك هەر بنەماڵەیەکی تری نەقشبەندی بە شێوەی ڕەوشی ئیرشاد و سلوکییان کردووە، و بنەما و پرەنسیپەکانی نەقشبەندیشیان جێبەجێ کردووە، بەڵام لە کاتی خەلیفایەتی شێخ عەبدولکەریمدا وورده وورده لە نێو پێڕەواندا قسەی هەڵبزوڕکاندن (شەتەحات)[12] و لە نزیك بوونەوەی مەهدی چاوەڕوانکراو دەکرا، گوایە کاتەکەی لە بارە و نیشانەکانی دەرکەوتوون، بەشێك لە سۆفییەکان کە بە شێت ناوزەد دەکران دەستیان لە کار هەڵگرت و پشتیان لە دونیا کرد(سوڵتانی ، ٢٠٠٣: ٩٠). ئەم جۆرە مامەڵانە لە نێو پانتای سۆفیگەریدا ئاشنایەتی هەیە و وابەستەیە بە دونیایەکی خەیاڵی، لە دووتوێی کۆمەڵێك بابەتی دژ بە لۆژیك جێگیر بووە، بەڵام ئەم جۆرە دیاردانە لە گەڵ چەمکی سۆسیالیزمی یەکانگیر نین و دوورو نزیك پەیوەندییان بە یەکەوە نییە.

لە دوای مردنی شێخ عەبدولکەریم زیاتر ئەم جۆرە بیرکردنەوانە پەرەی سەندو بانگەواز بۆ هەقبێژی و داپەروەری و ڕاستگۆی دەستپێکرد. زاراوەی هەقیان کردە ئامرازی بەرەنگاربوونەوەی ئەو تۆمەتانەی دەخرانە پاڵیان.

دیارە جیابونەوەی ئەم جۆرە بزاڤە ئایدۆلۆژییە لە پانتایەکی بچوك یان فراواندا بێ دەردەسەری تێپەڕ ناکات؛ چونکە کۆمەڵگەی کوردی لە بۆتەی دواکەوتووی خێڵایەتی دەتلایەوە، ئاغا ودەرەبەگەکان دەستیان خستبووە بیناقاقای جوتیاران و بەشی زۆری ڕەنج و ماندوبونەکانیان دەخوارد. بۆیە دەکرێت بزاڤی هەقە وەکو بزاڤێکی جوتیاری لە پێناو بەرگری کردن لە مافەکانی جوتیاران بناسێنین، سۆسیالیزمی **کۆمەڵایەتی** و مرۆڤ دۆستی و یەکسانی ڕەگەزی، کردە دروشمی دیاری بزاڤەکە.

تەوەری سێیەم: هەقە وچەپگەرایي لە نێوان ساڵانی ١٩٤١-١٩٦١

ئەگەر سەرەتاکانی پەیوەندی هەقە بە سەرەتاکانی هزری سۆسیالیزم لە کوردستان ناڕوون بێت، ئەوا لە قۆناغی دواتر ئەم پەیوەندییە بە باشی دەرکەوتووە، خۆهەژمونی هێزە چەپەکان لە عێراقدا بە گشتی و کوردستان بە تایبەتی کاریگەر بوو، بە خێرایی شوێنی خۆیان لە نێو چین وتوێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا کردۆتەوە. خوێندەواران لە پێشەنگی ئەو پێشوازیەدا بوون، چونکە دەستەبژێری خوێندەوارەکان پتر درکیان بەو گۆڕانکاریە جەوهەرییە دەکرد، کە لە هەناوی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی دەڤەرەکەدا ڕوویدەدا. بە پێچەوانەی بزوتنەوەی هەقە، کە لە نێو چین و توێژێکی نەخوێندەوارو جوتیاری لادێنشیندا برەویسەند.

ڕەنگە کۆکردنەوە و دۆزینەوەی خاڵە هاوبەشەکانی نێوان دوو گرووپی بارگاوی بە هزری چەپگەرای ئاسان نەبێت، یەکیان هەڵگری خەسڵەتی ئایدۆلۆژی و سیمای سیاسی و گۆڕانکاری جەوهەری بێت، وئەویتریان ڕابەرایەتی تەریقەتی سۆفیگەری و فەلسەفەی ئاینی سەرچاوەی بریاری بێت. بەڵام ڕەوتی ڕوداوەکان و ئامانجی چەپگەرای هەردوو جولانەوەکەی لێك نزیك کردەوە، بە تایبەتی لە کارکردن بۆ چاکسازی کۆمەڵایەتی و هێنانەکایەی دادپەروەری ویەکسانی.

---

[12] شەتەحات دەستەواژەیەکە قوڵ بۆتەوە لە وەسف کردنی حالەتی خوداپەرستی لە جیهانی سۆفیگەریدا، تا ئاستێك لە سنوری مانای ئاسای دەردەچێت و وەك. بابەت گەڵێکی دوور لە خودا پەرستی خۆی پێناسە دەکات(حمدي، ٦٦:٢٠٠٠).

سەرهەڵدان و بڵاوبوونەوەی بیری چەپ و دامەزراندنی پارتێکی سیاسی وەك حزبی شیوعی، کە هەڵگری بیری چەپ بوو، بارگاوی بوو بە دروشمەکانی یەکسانی و دادپەروەری و پاڵپشتی کردنی توێژی جوتیاران و ڕەنجدەران و ڕەتکردنەوەی هەموو جۆرە چەوسانەوەیەك. بۆ ئەو سەردەمە وەچەرخانێکی فیکری گرینگ بووە، هەروەها بۆتە هۆی جولاندنی هەستی چینایەتی و خەڵکێکی زۆری لە دەور کۆبووەوە. ئەمە جگە لەوەی بۆتە هۆی یەکخستنی هەڵوێست و نزیکبونی تێڕوانینی کۆمەڵایەتی بزووتنەوەی هەقە و حزبی شیوعی، بە تایبەتی لە تێڕوانینیان بۆ دادی کۆمەڵایەتی و چارەسەرکردنی کێشە چینایەتی و ڕەگەزییەکان و زەمینەسازی بۆ هێنانە پێشەوەی ژنان بۆ نێو کایە کۆمەڵایەتییەکان، بەرگریکردن لە چەوساوەکان و دژایەتیکردنی ڕژێمی دەرەبەگایەتی .(جعفر(فازڵ کریم)، ٧١؛ گدرون، ٢٠١٠/١١/٧):

سەرەڕای نزیکی بزووتنەوەی هەقە لە بنەما و هزری هەڵگرانی بیری چەپ بە گشتی و پێڕەو و پرۆگرامی نێوخۆی حزبی شیوعی بە تایبەتی، چەند فاکتەرێکی تریش هەبوون، کە هۆکار بوون بۆ زیاتر نزیك بوونەوە و تۆکمە کردنی ئەم پەیوەندیە. لە گرینگترینیان:

١- تێڕوانینی بزاڤی هەقە کە تێڕوانینێکی شێوە سۆسیالیزمی سروشتی بووە، خۆیان ڕووپۆش کرد بوو بە تێڕوانینێکی ئایدیالیستی، لە کاتێکدا وێڵی دادی کۆمەڵایەتی و سروتە سۆفیگەریەکان بوون(میران ، ٢٠٠٠ : ٦٤). ئەم بارگاوی بوونە بە دادوەری کۆمەڵآیەتی، هەمان ناوەڕۆك و ئامانجی پارتە چەپەکان بووە و بە یەکێ لە فاکتەری لێکتر نزیك بوونەوە دادەنرێت، وێڕای ئەوەی بزووتنەوەی هەقە پاشخانێکی ئاینیانەی تەریقەتی نەقشبەندی هەبووە و کاریگەری لە سەر بیرکردنەوەی پێڕەوانی بزووتنەوەکە و پەیوەندییان بە یەکترو بە ئەوانەی دەرەوەی خۆیان هەبووە، تا وابەستەی بڕیارەکانی تەریقەت و ڕابەری خانەقا بن، ئەمەش پێوەندارێتی پارتایەتی و سیاسەت کردنی لە نێو پێڕەوانی بزووتنەوەکە لاواز کردووە و زۆرینەی کاروچالاکی و بیرکردنەوەیان لە لایەن ڕابەری بزووتنەوەکەوە بڕیاری لێوە دەدرا(دەباغ ، ئابی ٢٠٠٩ :٦).
٢- بزاڤی هەقە لە سەردەمی زێڕینی خۆیدا پێوەندی تۆکمەی لەگەڵ زۆربەی جولانەوە سیاسی و نیشتمانییە عێراقی و کوردستانیەکاندا هەبووە(عەوآلنی ،١٩٨٠: ١٣)، هەروەها پێوەندی لەگەڵ کەسایەتییە چەپەکانی ناسراوي گۆڕەپانی سیاسی عێراقدا هەبووە[١٣]. ئەو پارت و بزووتنەوە و کەسایەتیانە شێوازی بیرکردنەوە و تێڕوانینیان بۆ ئایندەی دەوڵەتی عێراق و دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتوو، کە یەکسانی و دادپەروەری تێدا بەرقەرار بێت، یەك ئامانج کۆی دەکردنەوە، ئەمەش هەمان تێڕوانینی بزووتنەوەی هەقە بووە. هەرچەندە گومانێك هەیە، ئەم کەسایەتیانە ڕێبەرێکی بزووتنەوەکەی وەك مامەڕەزایان بۆ نێو ململانێ سیاسیەکاندا پەلکێش کردبێت و بزووتنەوەی هەقەیان لە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و ئاینیەوە بەرەو بزووتنەوەیەکی جوتیاری سیاسی هەڵگری بیروباوەڕی سۆسیالیستی بردبێت.
٣- بەشێکی سەرەکی بزاڤی هەقە بەلای حزبی شیوعی عێراقدا شکانەوە؛ ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کێشە و ناکۆکیانەی لە نێوخۆی بزووتنەوەی هەقەدا هەبوون

---

[١٣] لە دیارترین ئەو کەسایەتیانەش: میرحاج ئەحمەد، فهدی سکرتێری حزبی شیوعی عێراقی، گۆرانی شاعیری گەورەی کورد، سەرجەمیان کەسایەتی دیارو ناسراوی گۆڕپانی سیاسی کوردستان و عێراق بوون. (چاوپێکەوتن لە گەل کەریم ئەحمەد، شاری کۆیە، ٢٠١٠/١١/٢٢ ؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ هاوڕێ کاکە حەمەی کەلکەسماق، خانەقای کەلکەسماق، ٢٠١٠/١١/١٤) .

(سەبیحەخان،چاوپێکەوتن : ٢٠١١/١/٨)، ئەمەش کاریگەری راستەوخۆی هەبوو لەسەر ئایدۆلۆژیا و شێوازی بیرکردنەوەی پێڕەوانی بزووتنەوەکە، بەشێکیان بەلای (پ.د.ك) دا رۆیشتن وبەشەکەی تریشیان بوونە هەواداری حزبی شیوعی عێراقی(تەیفور، چاوپێکەوتن: ٢٠١١/٥/٨). بەڵام دوای گرتنی مامە ڕەزا لە ساڵی ١٩٤٤ لە لایەن سەعید قەزازی پارێزگاری ئەو کاتەی هەولێر، بارودۆخەکە گۆڕانکاری بە سەردا هات، بزووتنەوەکە بە ئاراستەی جوڵەی چەپانە، کە خۆی لە هەلآیسان و زاڵبونی ڕۆڵی شۆڕشگێڕانە دەبینیەوە. چ لەو دروشمانەی، کە بە ناوی ڕەوشتەوە ڕاگەیاندرا، کە خۆی لە برایەتی و هاوبەشی لە کاروکردارو کۆکردنەوەی ئابونە لە ژێر ناوی واجباتدا و هێنانە پێشەوەی ژن بۆ نێو کۆڕوکۆمەڵی بزووتنەوەی هەقە لە سیما دیارەکانی گۆرانکاری بزووتنەوەکە بوون لە بیری سۆفیگەریەوە بۆ ئایدۆلۆژیای چەپ لە کوردستاندا، تا کار گەیشتە ئەو ئاستەی کورەکانی مامەڕەزا پەیوەندیان بە حزبە چەپەکانی کوردستانەوە کرد و وەکو کادیر بە شێوەی فەرمی دەستیان بە کارکردن کرد (دەباغ ، ئابی ٢٠٠٩: ٦).

تێکڕای ئەم فاکتەرانە ڕۆڵیان لە ڕاکێشانی بیرکردنەوە و قبوڵکردنی بزاڤی هەقە بۆ لایەنگیری و دواکەوتنی پارتە چەپەکان هەبووە، بۆ نمونە ڕابەری بزووتنەوەکە هانی پێڕەوانی دەدات جێگەی خۆیان لە نێو ڕێکخستنەکانی حزبی شیوعیدا بکەنەوە، بە مەرجێك واز لە ڕەوشت و بنەماکانی هەقە نەهێنن(عەسکەری:٢٠١٠/١١/٧). بەڵام دواتر دەستبەرداری زۆرینەی مەراسیمە ئاینی و سۆفیگەریەکان بوون، زۆربەی پێڕەوانی هەقە تەرکی ڕۆژو نوێژیان کرد و لە مەراسیمی حەجیش دوور کەوتنەوە.
سەرەتای پەیوەندی بزافی هەقە بە شیوعیەکانەوە لەساڵی ١٩٥٢ لە ڕێگەی (گۆرانی شاعیر) بوو[١٤]. بەڵام پاش دەستگیرکردنی گۆرانی شاعیر پێوەندییەکان لاوازیان بە خۆیەوە بینی؛ چونکە سەرەتای پێوەندییەکان لە چوارچێوەی دۆستایەتی و کەسێتییەوە سەرچاوەی گرتبوو، بەڵام پاش تێکەڵ بوون و شارەزایی پەیداکرنیان سەبارەت بە پێرەو وپرۆگرامی حزبی شیوعی، مامەڕەزا گوتبووی حزبی حەقیقەتمان دۆزیەوە، بۆیە پێویستە خزمەتی بکەین(ئەحمەد: ٢٠١٠/١١/٢٢).
لێرەوە بزووتنەوەی هەقە بوونە پاڵپشت و پشتیوانی حزبی شیوعی و ڕۆڵیان لە هاوکاری و بەدەنگەوە چوونی حزبی شیوعیدا بە شێوەیەکی ئاشکرا دەرکەوت[١٥] . ئەم تێکەڵ بوونە ڕێکخراوەییانە ڕێگەی خۆشکردووە بۆ قەبوڵکردنی هەندێك لەو بەهاو بنەمایانەی حزبەکە و ئایدۆلۆژیاکەی کە لە سەری دامەزرا بوو. ئێمە شتێکی ئەو تۆشمان لە بەر دەست نییە ئاماژە بن بۆ ئەوەی شیوعیەکان خۆیان هەوڵی هەڵوەشانەوەی ئەو سیستەمە ئاینی کۆمەڵایەتیەیان دابێت، کە بزووتنەوەکەی لەسەر دامەزرا بوو، بەمەش دەرگای کاریگەر بوون بە بنەماو بەهاکان، نەك هەوڵی گۆڕینی بنەما بە کرۆك ئاینە تەریقەتیەکان، بە کراوەی مابۆوە.

---

[١٤]گۆرانی شاعیر : ناوی عەبدوڵا کوری سلێمان کوری عەبدوڵا بەگە و لە ساڵی (١٩٠٤) یان (١٩٠٥) لە شاری هەڵەبجە لە دایك بووە، سەرەتای خوێندنی لای باوکی دەست پێکردووە و پاشان چۆتە مزگەوتی پاشا لە هەڵەبجە و بیارە و خوێندنەکەی پچرپچر بووە، دواتر لە خوێندنگای تورکیدا دەستی بە خوێندن کردووە، لە ساڵی (١٩٢٥-١٩٣٧) بۆتە مامۆستا لە هەڵەبجەو دواتر چۆتە ئیشغال تاکو (١٩٥١)ز لەوێ ماوەتەوە و پاشان دەستگیر کراوە تاکو(١٩٥٢) و پاش بەربونی بۆتە بەرپرسی ڕۆژنامەی ژین، چەندین بابەت و دیوانی شیعری هەیە و لە ١٩٦٢/١١/١٨ کۆچی دوای کردووە (مەلا کەریم: ١٩٨٠، : ٥٤٥-٥٤٦) .

[١٥]بەشی زۆری ئەم ڕوداوە دوای کۆچی دوای مامەڕەزای ڕابەری دیاری بزاڤی هەقە دەرکەوتن، کاریگەرییان لە سەر نەوەکانی دوای خۆییان جێهێشت. (کەلکەسماق هاوڕێ کاکە حەمەی کەلکەسماق: ٢٠١٠/١١/١٤) .

تەوەرەی چوارەم: ڕەهەندی سۆسیالیزمی بیروباوەڕ و ڕەفتارەکان:
لە ناوچەی سورداش بزووتنەوەی هەقە جۆرە ژیانێکی کۆمۆنی سۆسیالیستی پێکەوە نابوو، ئەم بزووتنەوەیە دەیویست پەیڕەوکارانی لە گەڵ هەنوکەی گۆڕانە هزری- کۆمەڵایەتییەکان بگونجێ(مەلا کەریم: تشرینی یەکەمی ١٩٧٩ :٣). سەرەڕای ئەوەی بزاڤی هەقە بەشێك یان لقێك لە تەریقەتی نەقشبەندی بووە، بەڵام لقێکی گەشەکردووی تەریقەتی نەقشبەندی بووە، کە مەولانا خالید ڕیفۆرمی تێدا کرد بوو ڕەهەندە کۆمەڵایەتیەکەی بەهێز ببوو. ئەو کۆمەڵگایەی باوەڕی پێهێناوە، هەوڵی گۆڕانکاری ڕیشەی لە کولتور و سیما کۆنەکانی کۆمەڵگای کوردی داوە. ڕەتکردنەوەی شیربای لە پرۆسەی ژنخوازی و دژایەتی ژن بە ژن و گەورە بە بچوك و ڕیفۆرم لە نێو ئایندا لە دیارترین ئەو هەوڵانەن کە بزاڤی هەقە کاری بۆ کردووە(شەدەڵە، ١٩٨٩:).
دروستە ئەگەر بوترێت بزاڤی هەقە لە هەناوی تەریقەتی سۆفیگەریدا لە دایك بووە، پاشان بەرەو سەربەخۆیی ئایدیای هەنگاوی بوێرانەی ناوە، ئەمەش بە خوێندنەوەی بزاڤی هەقە بۆ ڕۆژگاری کۆمەڵگای ئەوسای کوردی. ئەو کۆمەڵگەیەی بە دەست دۆگمایی بیری ئاینی و زالبوون و بەردەوامی هێزە نەریتییە هەژمونگەراکان بەو سەر ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابورییەوە دەیناڵاند.
هەقە مەبەستی بووە ئەو بۆشایە فکرییەیە پربکاتەوە و بەرەنگاری بارودۆخی نالەبار و لاسەنگی کۆمەلگە بێتەوە، هەرچەندە درکیان بەوە کردووە ڕژێمی پاشایەتی پشکی شێری بەر دەکەوێت لە پالپشتی دەرەبەگەکان و چەوساندنەوەی جوتیاران وبێبەش کردنیان لە زەوی گوندەکاندا، بەڵام رەنگە بۆ ئێمەی توێژەر سەخت بێت بزووتنەوەیەك کە باگراوندێکی هزری چەپی نەبوو بێت و نوخبەیەکی خوێندوار ڕابەرایەتیان نەکرد بێت و پەیوەندیە نێو دەولەتیەکانییان نەگەیشتبێتە ئەو ئاستەی بتوانن خوێندنەوەی قوڵ بۆ ئایدیا وسیاسەتی ڕۆژگار بکەن و لە ژێر پرەنسیپی ڕێکخراودا پراکتیزەی بکەن. بەڵام ئەوانە نەبوونە ڕێگر بۆ تێگەیشتن و خوێندنەوەی ئەو بارودۆخەی جوتیارانی گوندەکان تێی کەوتبوون، هەر بۆیە لە هەناوی هەقەدا بیری سۆسیالیستێکی سروشتی لە قۆناغی سەرەتاییدا گەشەی کرد (گدرون، ٢٠١٠/١١/٧).
بزاڤی هەقە تینوگوڕێکی نوێی بە عاقڵیەتی پێشکەوتنخوازانەی ئەوسای گوندنشینانی ناوچەکە بەخشی و لەلایەن جوتیارانەوە پێشوازی ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە کرا، هەرچەندە لە جوغزێکی بچوکی کۆمەلگای کوردیدا مۆلی خوارد وهەر یەکە لە کەلتوری شێواوی ئاینی وسیستەمی دەرەبەگایەتی و دەسەڵاتی سیاسی لە نێو بێشکەدا بۆسەییان بۆ ئەم بزووتنەوەیە نایەوە و هەوڵی خنکاندیاندا.

هەموو ئەمانەش بۆ ئەوەی سۆسیالیستی سروشتی بەرەو پراکتیکی راستەقینە وەرنەچەرخێ، وسەرەداوی پەیوەندیە نێودەولەتیەکان نەدۆزێتەوە و ئاشنا نەبێت بە ڕەوتی رووداوە مێژووییەکان و نەبێتە دەستکەلایەکی تر بە دەست سۆڤیەتییەکانەوە و دواتر ئاستەنگی زۆر بۆ رژێمی پاشایەتی یان ئایدیالیستە بەرژەوەندی خوازەکان و دەرەبەگەکان دروست نەکات.

ڕەئوف محەمەد زوهدی لە کتێبی (بۆ لە هەقە کەوتنە تەقە) ئەم سەربوردەیە دەگێڕێتەوە"

لە گەڵ مدیری ناحیە و هاورێیەکم چووم بۆ گوندی گاپیلۆن لەوێ کەلاوە خانویەکم بینی، کە هی ئاغا بوو، کەوا فەلاحەکان لێی هەڵسا بوون، دەریان کرد بوو، خانوکەشیان تێکدا بوو، دواتر زانیم لە هەقەکان بوون، پێموتن ئەم خانووە گەورەیە بە بێگارو شان و قۆڵی

خۆتان دروست كراوە، بۆچي روخانتان؟! خۆتان بە كارتان بهێنایە داواتان لە میری بكردایە كە بیكات بە قوتابخانە، یان تیمارخانە باشتر نەبوو؟ "

وا دیار بوو كاكی هەقە قسەكەی بە دڵ نەبوو لە لالوتێكەوە وڵامی دامەوە، كە زۆر بە زەقي و بە رەقي ڕەوای چینایەتی تێدا بوو، وتی: ئەفەندی، تا ئاغا چاوی لە كۆشك و تەلار بوایە، هەر بە تەمای هاتنەوە دەبوو، بۆیە روخاندمان تا جارێكی تر بە تەمای گەرانەوە نەبێت (١٩٨٤: ١٢). لە حەكایەتەكەدا ئاوێتە بونێك لە نێو باوەڕی ئاینی دەبینین، كە جیاوازی چینایەتی ڕەتدەكاتەوە لە گەڵ ڕوحێكی یاخیبوون و شۆڕشگێڕانە، كە كاریگەری چەپڕەویەوە ئاراستەی پێكهاتەكانی كۆمەڵگەی نەریتەكە كرا بوو، ئەو وزەیەی بە ژێر دەستە بەخشیبوو، توانای بەرەنگاری و ڕووبەڕو بونەوەی چینی سەردەستەكەی هەبێت.

یەكێكی تر لە ڕەهەندەكانی سۆسیالیستی پراكتیزەكردنی ئابوری هاوبەش و ژیانی وەك یەكی لە نێو پەیرەوانی بزاڤی هەقەدا بووە، ئەمەش لە ماوەی گەشەكردنی بیری تایبەت بە بزووتنەوەكە شێوە سۆسیالیزمێكی سروشتی پێبەخشیووە. ئەو جۆرە سۆسیالیزمە بە شێوەیەكی هەرەمەكی و دوور لە پلانی دارێژراو لە نێو پێڕەوانی بزووتنەكەدا چەكەرەی كردوە، بەڵام بزووتنەوەكە توانی ئەو جۆرە سۆسیالیزمە بكاتە پێڕەو و بنەمای كارەكانی بزاڤەكە و پیادەی ئەو پرەنسیپانە لە سەر ئەرزی واقیعدا بكات، بە جۆرێك كە لە گەڵ ئاستی وشیاری ئەو كاتەی كۆمەڵگای كوردی و ڕادەی وشیاری و توانای بەرهەمهێنانی پێداویستیەكانی ڕۆژانەی تاك و خێزاندا یەكبگرێتەوە، هەروەها هەموو هاوڵاتیەك بە پێی پێداویستی خۆی لە پرۆسەی هاوبەشی ئابوری و پێكەوە ژیانی وەك یەك ئاسودە بژین(مەلا كەریم، تشرینی یەكەم ١٩٧٩: ٢٣، وقەرەداغی ، ١٩٩٤ :٣٧).

تەوەری پێنجەم: حەمەسور[١٦] لە نێوان سۆسیالیزمی سروشتی و سۆسیالیزمی ڕادیكالانەدا:

هەڵپەی حەمە سور بۆ گۆرانكارییە كۆمەلایەتیەكان بەرەنگاری توندی كۆمەلایەتی لێكەوتەوە، پێكدادانە كۆمەلایەتیەكان سنوری نێوخۆی گوندەكانی تێپەراند وباس وخواستی حەمە سور بە دەڤەرو گوندەكانی هاوسێی كلاَوقوتدا بلاَوبونەوە.حەمەسور لە زەمینی كۆمەلاَیەتیدا وێنا دەكرایەوە و بە ئاراستەی جیاواز دەخوێندرایەوە، ئەمەش ڕێگەی بەوە دەدا لە نێو خەیاڵی كۆمەلاَیەتیدا، بە پێی چۆنێتی گێرانەوەی كەسێتی و ڕۆڵی، ئاراستەی چۆنیەتی تێگەیشتن لەو كەسێتیەی بكرێ؛ كەسێتیەكی خوازراو وتراو بوویێت، یانیش وەك دژە ئاین و كافر و "ماركسی" سەرە دەری لە گەڵدا كرا بێت. لە هەر دوو باردا و ئاكامی ئەو گێرانەوانە سەرنجراكێشانی دەسەلاَتداران بووە، بۆ حەمەسورو جوڵە و بزاوتەكانی لە نێو هەقەكاندا، تا دەنگ و باسەكان گەیشتنە نێو دەرباری حكومەتی عێراقی و تێكەڵبوون بە كاری دادگاكان و پەلكێش كردنی حەمە سور بۆ یەكلا كردنەوەی ئەو تۆمەتانەی ئاراستەی دەكران. تاوانباركردنی حەمەسور كە لە روسیاوە هاتووە و بیروڕێبازی كۆمۆنیستی و سۆسیالیزم بڵاودەكاتەوە و هەوڵی كۆنترۆڵكردنی عێراق دەدات (توفیق : ١٨٤:). جگە لە بانگەشە كردن بۆ پێكەوە ژیان و گوزەران كردن و كۆكردنەوەی بەرهەمەكان و دابەشكردنی بە شێوەی یەكسان بە سەر پێڕەوانیاندا، ئەمەش بە جێبەجێكردنی بەرنامەكانی حزبی شیوعی دادەنرێت، كە حەمەسور لە چوار چێوەی گوندێكدا هەوڵی جێبەجێ كردنی

[١٦] حەمەسور یەكێك لە ڕابەرانی بزووتنەوەی هەقەیە، كە لە تەمەنێكی منداڵدا بە مەبەستی گاوان هاتۆتە ماڵی شێخ عەبدولكەریم و پاسەوانی گاڕانەكەی بۆ كردووە، قۆناغ بە قۆناغی لە نێو خانەقادا گەشەی كردووە و لە دوای مردنی شێخ عەبدولكەریمدا داوای ڕابەرایەتی بزووتنەوەكەی كردووە، گروپێكی بۆ خۆی پێكهێناوە و لە ساڵی ١٩٨٦ كۆچی دوای كردووە(شێخ بزێنی، ٢٠١٢:٩٧).

داوه (رفيق، ١٩٩٩ : ١٦٦)، هەرچەندە جێگەی گومانە هیچ جۆرە پەیوەندییەکی فەرمی لە نێوان حەمەسور و حزبی شیوعیدا هەبوو بێت، لەم بارەیەوە حەلاوەخان (یەکێك لە ژنەکانی حەمەسور)ە دەڵێت: "حەمەسور سەرقاڵی سەرپەرشتی کردنی کارەکانی ڕۆژانەی گروپەکەی بووە، زۆربەی ئەو دەنگۆیانە تەنها بۆ تۆمەتبار کردنی حەمەسور بوون. حەمەسور گرنگی بە پەیوەندیە دەرەکیەکان نەداوە و تەنانەت بۆ سەردانی شاری کەرکوکیش کەسێکی ڕاسپاردبوو بە ناوی حەسەنی زێنێ بۆ ئەوەی پێداویستیەکانی ڕۆژانەی ئەو خێزانە گەورەیە دابین بکات (حەلاوەخان: ٢٠١٠/١١/٧).

بەڵام بنەما وپرەنسیپە سەرەکیەکانی سۆسیالیستی بی ڕوونی لە نێو پێرەوانی گروپی حەمەسوردا چڕ بۆتەوە، شەوانە دوای پێشکەشکردنی چەند وتەیەکی ئامۆژگاری و ڕێنمایی و چارەسەری ئاستەنگەکانی ڕۆژانەو کێشەو بەربەستەکان، بەرنامەی ڕۆژی داهاتوویان دادەڕشت و کاری هەر یەکەیان دەستنیشان دەکرد، بێئەوەی هیچ کەسێك فەراموش بکرێت، بە خودی حەمەسورەوە هاوشێوەی پێرەوانی کاروباری بۆ دەستنیشان دەکرا. بۆ هەر کەسێك کاری خۆی بە پێی لێهاتوویی دیاری دەکرا، بۆ ژنان کارێکی تایبەت بە ژنان وبۆ پیاوانیش کارێکی تری شایستە بە خۆیان. (باخەوان، ٢٠٠٧:٦٧). لە گرینگترین کارەکانیش کشتوکاڵ و شوانکارەو جۆلایی وکورتان دوورین و تەسبیح دروستکردن و لیفکە و داهێنان و چەقۆ تیژ کردن...جیاوازی لە نێوان پەیرەواندا بەدی نەدەکرا و ژیانێکی هەرەوەزي سادەییان لە گوندێکی دوورە دەست پێکهێنابوو، کە بە هیچ شێوەیەك بۆنی شارستانیەت و ژیانی شاریان پێ نەگەیشت بوو(شوانی فریاد، ١٩٩٩: ٥٧، باخەوان، ٢٠٠٧ :٦٨)

حەسەنی زێنێ بە پلەی دووەم دێت لە دوای حەمە سور کە کاروباری دەرەوەی بۆ خانەوادەی حەمەسورو پێرەوانی لە شاروشارۆچکەکان بەڕێوە دەبرد، وەك کرینی پۆشاك و دابین کردنی خۆراك بۆ تێکرای خێزانەکان، بە پێي پێویست سەردانی ناحەیەی شوان و پارێزگای کەرکوکی دەکرد و کاروبارەکانی ئەو گروپەی بە رێوە دەبرد. ساڵانە دووجار پۆشاکی بۆ تێکرای پەیرەوانییان دەکری و بە یەکسانی بە سەریاندا دابەش دەکران (چوپێکەوتن، ١٩٨٦).

لە نێو پێرەوانی حەمەسوردا هاوبەشی لە ماڵ و سامان و زەویدا پیادە کراوە، لە ئاست پێداویستی و داخوازیەکانی یەکتردا خۆیان بە خاوەن ماڵ زانیوە وتوانیویانە بە هەرەوەزی و هەمەئاهەنگی کارە سەخت و دژوارەکان تێپەڕێنن (سوڵتانی، ٢٠٠٣:٢٥٩-٢٦٠). ئەو متوربەبوونە ئایدۆلۆژیانەی بزوتنەوەی هەقە بە سۆسیالیستی، ڕەنگیداوە لە بانگەشەی دادپەروەری ودژایەتیکردنی هەموو جەورو ستەمێك (میران، ٢٠٠٠ :٦٠)

بە پێی وێنە گشتیەکەی ئەو سەردەمە، ئەوە دەزانین بژێوی تاك لە دوای جەنگی دووەمی جیهانی زۆر خراپ بووە ، تەنانەت لە بەر نەبوونی ئەم گروپەی حەمەسور وازیان لە چا خواردنەوە هێناوە، گوایە شێخ عبدولکەریمی شەدەلە ئامۆژگاری کردوون چا نەخۆنەوە و جگەرە نەکێشن، حەمەسوریش وەکو وەفایەك ئەو وەسێتەی شێخ عەبدولکەریمی جێبەجێ کردووە. (عەلی، ١٩٨٣:٦). بەمەش تێکەڵەیەکی لە نێوان نەبوونی و خۆ گونجاندنی کۆمەلایەتی دروستکردووە، لە میانەی گرێدانی بە ڕەهەندە مێژووییەکەی بیروباوەڕەوە.

حەسەنی زێنێ لە چاو پێکەوتنێکدا، کە لە ساڵی ١٩٨٦ تۆمارکراوە دەڵێت لە بەر سەختی بارودۆخی ئابوری و خراپی و سەختی گوزەران وازمان لە چا خواردنەوە و جگەرە کێشان هێنا ئەمەش بە مەبەستی کەمکردنەوەی خەرجییەکان، بەلام کاتێك میوانمان دەهات چامان پێشکەش دەکردن.

عومەری فاروقي لای وایە ئەم جۆرە گروپانە دەستچێنی ئینگلیزەکان بووە، بە مەبەستی دەست بەسەراگرتنی نەوتی کەرکوك ئەو گروپە کۆمەلایەتیانەیان دروست کردووە(١٩٩٢: ١٥).

سەرەڕای ڕەتکردنەوەی هەموو پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆ لە گەڵ حزبی شیوعی، بەڵام خالی هاوبەشي نێوان شیوعییەکان و حەمەسوریەکاندا هەبووە، ئەمەش ڕەنگە لەو سۆنگەیەوە بێت هەردوو لا خۆیان بە خاوەنی بانگەشەی سۆسیالیزمی دەزانن. بەڵگەش بۆ ئەمە، دڵزار لە گۆڤاری ڕۆشنبیری کوردستاندا دەگێڕێتەوە کاتێك سەرگوزشتەی سەردانی خۆی بۆ گوندی کلاوقوت و دیداری لە گەل حەمە سوردا باس دەکات دەڵێت کاتێك چومە هۆڵەکەی حەمە سورەوە شەش حەوت پیاو و چوار ژن سەرقالی چنینەوەی تەزبیح بوون، بە چونە ژوورەوەی ئێمە ژنەکان هۆڵەکەیان جێهێشت، حەمەسوریش وتی بۆ دەڕۆن ئەمانە شیوعین، ژنەکانیش بە ژێر لێوەوە وتیان ئێنجا با شیوعي بن. (دڵزار، ٢٠٠٢:٢٧)

گێڕانەوەی دڵزاری شاعیری چەپڕەو بۆ ئەوەیە بڵێ حەمەسور هەوڵی دامەزراندنی کۆمەڵگایەکی بێ چینایەتی داوە، کە عەدالەتی تێدا بەرجەستە بکرێت، ئەمەش لەودا دەبینین کە وەبیرمان دێنێتەوە کاتێك لێیان پرسی بوو تۆ لە سەر دۆشەکی نەرم دانیشتویت و موریدەکانت لە سەر لبادی ڕەق، ئەمە چ عەدالەتێکە؟!

لە وڵامدا وتی: ئێوەش وەرن لە سەر دۆشەك دانیشن، ئێوە زانان هەقتان هەیە. یەکێك لە ڕابەرانی بزووتنەوەی هەقە دەڵێت گروپی حەمەسوریەکان وەك یەك خێزان ژیاون، کاروبارەکانیان لە نێوان خۆیاندا دابەشکردووە، بەرووبومەکانیان کۆکردۆتەوە و کردویانە بە پارە و لە سندوقێکدا کۆیانکردۆتەوە، وەك یەك خواردنیان خواردووە و هەمان جلوبەرگیان لەبەرکردووە، هەرکاتێك پێویست بکات پارەی پاشەکەوتکراویان بە کارهێناوە. (بەهرۆز: ٢٠٠١/١٢/٢٤).

ئەمە ئەو بۆچونە بەهێز دەکات کە حەمە سور لە بنەڕەتدا باوەڕی بەو سۆسیالیزمە نمونەیە نەبووە لە نێو گروپەکەیدا جێبەجێ بکرێت، هەرچەندە باس لەوەش دەکرێت کە هەقەکان باوەڕییان بە موڵکداری تایبەت نەبووە و پشتگیری جوتیارانیان کردووە و دژی چەوسانەوەیان وەستاونەتەوە(سمکۆ، ٢٠١١: ١٣٤).

ئەو ڕەخنانەی لە تێگەیشتنی سۆسیالیزمانەی حەمەسور دەگیرێت بریتین لە :

یەکەم: زوهدی ١٩٨٤: ١٤٩ لای وایە حەمە سور ئەگەر بەکردار باوەڕی بە وەك یەکی و مانەوە و درێژەدان بە مانای خێزانی بەختەوەرو دادپەروەری هەبووە، بۆچي ڕێگەی لە منداڵ بوون گرتووە؟ (١٩٨٤:١٤٩) گروپی حەمە سوری کلاّوقوت لە گوندێکدا سی خێزان پێکەوە ژیاون ونەوەیان نەخستۆتەوە، بەڵام پێڕەوانیان لە گوندو شاروشارۆچکەکانی تردا ژیاون منداڵیان هەبووە، هەرچەندە خودی حەمە سوریش بەر لەوەی کۆچ بۆ ئەو گوندە بکات کوڕێك و کچێکی هەبووە.

دووەم: حەمە سوری کلاّوقوت چوار خێزانی هەبووە، کە سیانیان جیاوازی تەمەنیان زۆر بووە لەگەڵ حەمەسوری هاوسەریاندا، تەنانەت دوانیان ئێستاش لە ژیاندان، لە کاتێك حەمە سور لە (١٩٨٦) وە کۆچی دوای کردووە. ئەمەش ڕەخنەیەکی ترە ئاراستەی ئەو ڕابەرە دەکرێت کە بۆ خۆی ژیانی ئاسودەی فەراهەمکردووە لە سەر حیسابی پێرەوانی و چي پێ خۆش بووە ئەنجامی داوە، تەنانەت ئەگەر هەر یەکێ لە پێڕەوانی ویستبێتی دەستبەرداری بێت پێیوتووە دەبێت دەست بەرداری ژنەکەت بێت و ژنەکەت لە نێو گروپەکەدا بمینێتەوە. (حەلاوەخان، ٢٠١٠/١١/٨).

تەوەرەی شەشەم: ڕەنگدانەوەی پرەنسیپی پارتە چەپگەراکان لە نێو بزووتنەوەی هەقەدا:

یەکەم: برایەتی:

مامە ڕەزا هەوڵیدا دیسپلین و پرەنسیپێکی نوێ بۆ کۆکردنەوە و پارێزگاری کردن لە ریزەکانی بزاڤی هەقە دیاری بکات، کە ببێتە ئەلتەرناتیف بۆ درێژەدان بە کاری براگەورەکەی و پاراستنی پەیرەوانیان لە ترازان و دابڕان، بۆ ئەو مەبەستە پەیرەوێکی دانا و ناوی نا برایەتی (شێخ عیزەدین: ١٧/٩/ ٢٠٠٢).

ئەم جۆرە بەرنامانە لە پارتە چەپگەراکاندا بوونی هەیە و هەڵگری شێوازێك لەو کولتورەن، بۆ ئەوەی جۆرێك لە پەیوەستەگی و وابەستەی لە نێو ڕیزەکانیاندا دروست بکەن بانگەشە بۆ برایەتی، یان هاورێیەتی و هەڤاڵێتی... چەندین دەستەواژەی لەو جۆرەیان پراکتیزە کردووە(عەسکەری: ٧/١١/٢٠١٠)، بەڵام لە نێو گرووپ و تەریقەتە سۆفیگەریەکاندا ئەم جۆرە کارانە بوونی نەبووە، تەنها دەروێش و سۆفی یان دەستەواژەی ئاینی وەکو فەقێ فلان و مەلا فلان بەکارهێنراوە.

بزاڤی هەقە ئەو جۆرە لە مامەڵەی لە گەڵ پێرەوانیدا گۆڕی، ئەمەش بەهۆی ئەو دەنگۆیەی بانگەشەی بۆ ئەوە دەکرد کە لە لایەن شێخ ئەحمەدی سەرداری باپیرەگەورەی تەریقەتەکەوە وەسیەت کراوە دوای حەوت پشت پێویستە کۆتای بە تەریقەت بەخشینەوە بهێنرێت، لە شێخ عەبدولکەریمی شەدەڵەش کۆتای بەو زنجیرەیە دێت.

بۆچونێکی تر هەیە لای وایە دوای کۆچی دوای براگەورەکە، برا بچوك کە مامەڕەزا بووە ڕێبازەکەی بەرەو سیاسی گۆڕیوە و هەوڵیداوە لە گەڵ بنەماکانی چەپگەرایی و فەلسەفەی سۆسیالیزمی یەکانگیریان بکات، بۆیە پرەنیسپەکانی بزاڤەکەی لە سەر شێوازی پارتە چەپەکاندا ڕێکخستەوە. بۆنمونە گرووپی بچوکی بۆ بزاڤەکە داهێنا و ناوی نا برا سەیارەکان، کە بە گوندو ناوچە جیاوازەکاندا دەسوڕانەوە و بانگەشەیان بۆ ڕێبازەکەیان دەکرد، هاوشێوەی کادیری گەرۆکی پارتە سیاسیەکان، کە خەڵکیان بۆ خەبات و بەرەنگار بوونەوە جۆش دەدا(سالح ٢١/٨/١٩٩٧).

برایەتی لە دیدی پێرەوانی بزاڤی هەقەدا بە مانای ڕەفتاری برایانە و چاندنی گیانی تەبایی و برەودان بە خۆشەویستی و وەفاداری بۆ یەکتری دێت، بە مەبەستی ڕەخساندنی ژیانێکی بەختەوەری بۆ پێرەوانیان و گرێدانی ئەم دەستەواژەیە بە ژیانی ڕۆژانەی سۆفیەکانی بزاڤەکەوە بە ئامانجی دروستکردنی خێزانێکی گەورەی سۆفیگەری و کەمکردنەوەی جیاوازیەکان و لە ناوبردنی جیاکاری چینایەتی. (میران، ٢٠٠٠:٦٥؛ سوڵتانی، ٢٠٠٣: ٢٥٨)

هەڵبەتە برایەتی بەو مانایە نەهاتووە، کە ڕەگەزی مێینە فەرامۆش بکرێت، لە نێو بزووتنەوەی هەقە دا بە ژنەکانیان وتووە، خوشکەکان و چەندین ژنی دیار و هەڵکەوتوویان هەبووە وەك خوشکە فاتم و خوشکە خەدیجەو هتد... جیاوازی ڕەگەزی بەراورد بە تەریقەتە سۆفیگەریەکانی تر کەمتر بووە، (ڕەسول، ١٩٨٥: ٢٤) تەنانەت ژنەکان لە نێو کۆروکۆبونەوەکاندا پێگەیان پارێزراو بووە و گوێبیستی راو سەرنجیان بوونە، لە کارو فەرمان و ئەرکەکانی سۆفیگەریدا بەشدارییان پێکردوون، تا کار گەیشتبووە ئاستێك بە ئیباحی و ژن پەرست و چەندین دەستەواژەی تر تۆمەتبار دەکران. بە پێی گێرانەوەی شایتحاڵەکان بێت، جیاوازی چینایەتی لە نێوان بزاڤەکەدا بەراورد بە لقەکانی تری سۆفیگەری زۆر کەمتر بووە، شێخ و رابەرەکانی ئەم بزاڤە سادە بوونەو تێکەڵ بە پێرەوانیان بوونە، لە خۆشي و ناخۆشیەکانیاندا بەشدارییان کردووە، لە بەژەوەندیە ئابورییەکان خۆیان پارستووە(زەند، ١٩٧١: ٨٦).

دووەم ئەرکەکان (واجبات): یەکێکی تر لەودیاردانەی کە بزووتنەوەی هەقە لە پارتە چەپ و سۆسیالیستیەکان نزیك دەکاتەوە وەرگرتنی برێك هاوکاری بووە لە پەیرەوانیان بە ناوی واجبات، ئەم برە هاوکاریە بە پێی توانای خێزانەکە بەخشراوە بە خانەقا بۆ ئەوەی کاروبارەکانی رۆژانەیان بۆ ئەنجام بدەن، ئەم دیاردەیەش لە سەردەمی مامەرەزادا پراکتیزە کراوە، ئەمەش جۆرێکە لە ئابونەی پارتەکان کە لە ئەندامەکانیان مانگانە کۆی دەکەنەوە و دەیبەخشن بە سەرۆی خۆیان، ئەم برە هاوکارییە لە نێو بزاڤی هەقە رێژەکەی دیاریکراو نەبووە و لە خێزانێکەوە بۆ خێزانێکی تر بە پێی توانای ئابوری گۆڕاوە، ئەو خێزانانەی توانای پێدانی پارەیان نەبووە، بە پیتاك و کەلو پەل و خۆراك و پێداویستی ڕۆژانە هاوکاری خانەقا و ڕابەرەکانیان کردووە(زەند، ١٩٧١: ٨٦).
بۆ نمونە خانەوادە هەبووە، توانا ئابوریەکەی لاواز بووە، تەنها توانیویەتی تەشتێك نان دروست بکات و بینێرێت بۆ خانەقا یان چەند هێلکەو قاپە ماستێکی بەخشیووە. ئەمە بۆتە کلتور تەنانەت تا نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو پێرەوانی بزاڤی هەقە کاتێك سەردانی ماڵی یەکتریان دەکرد بە مەبەستی مانەوە و نان خواردن، چەند کەس بونایە هەر یەکە و دەست و دیاریەکی دەکرێ و لە گەڵ خۆیدا بۆ ئەو خانەخوێیەی دەبرد، زۆر جار لەوە زیاتریان پێشکەش دەکرد کە بۆیان ئامادە دەکراو و دەخرایە پێشیان، ئەمەش گیانی هاوکاری و خۆشەویستی لە نێوانیاندا دروست دەکرد و باری سەرشانی خانەخوێکانی سوکتر دەکرد. (العزاوی، ١٩٧٤: ٢٢٩)

سێیەم: خوشکان
ژنان لە نێو پەیرەو وپرۆگرامی پارتە سیاسیە کوردییەکاندا پێگەی گرنگ و ڕۆڵی دیار و شوێنی تایبەتیان بۆ دەستنیشانکراوە، بەڵام لە جێبەجێکردن و ڕاکێشانی ژنان بۆ نێو کایەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و فەرهەنگیدا سەرکەوتوو نەبوون و نەیانتوانیوە ڕێژەیەکی پێویست لە ژنانی بە توانا ولێهاتوو لە نێو ریزەکانی خۆیان کۆ بکەنەوە. زۆرینەی ژنان لە نێو ئەو کایە سیاسیانەدا بزرن و شوێن چەنجەیان دیار نییە.
لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەم کاتێك کۆمەڵگای کوردی لەوپەڕی چەق بەستووی کولتوری دابووە، بزاڤی هەقە بە ڕێچکەشکێنی ئەو بوارە ئەژمار دەکرێت؛ چونکە یەکێك لەو گۆڕانکاریانەی بە سەر هزری سیاسی-کولتوریی کورددا هات هاوسەنگی جێندەری بوو لە کاری سیاسیدا، ئەمەش وایکرد شوێنی تایبەتیان بۆ دەست نیشان بکرێت، بە ڕێزەوە مامەڵەیان لە گەڵدا کرا، لە کۆڕو کۆبونەوەکاندا بەشداریان پێدەکرا، لە گوندەکاندا کران بە سەرپەرشتیاری تەکیەکان و براکان ڕاسپێردران کە فەرمانی خوشکە ناسراوەکان جێبەجێ بکەن.
بۆ نمونە لە کۆی (٨٠)سەر تەکیەی سەر بە بزاڤی هەقە (١١) سەر تەکیە درا بوو بە خوشکەکان، خوشکەکان خانەقایان بە ماڵی خۆیان دەزانی، تەنانەت هەندێکیان تا کۆتای مردنیان لە خانەقا مانەوە و خزمەتیان بە ڕێبازی هەقە کرد. براکان سنوردار کرا بوون بۆ ئەوەی زۆر فشار بۆ خوشکەکان نەبەن، مەلیك حسین سلێمان یەکێك لە پێروانی بزاڤی هەقە دەڵێت خوالێخۆش بوو خوشکە فاتم کە ناسیاویان لەگەڵ ئێمەدا هەبوو، کاتێك سەردانی دەڤەرەکەی ئێمەی دەکرد پێکەوە دادەنیشتین و گفتوگۆی زۆرمان دەکرد، هاوشێوەی سەرکردە مامەڵەی دەکرد، فەرمانی دەدا، کەس پێشێلی فەرمانەکانی نەدەکرد، دەنگی بەرز دەکردەوە، خۆی لە هیچ کەس بە کەمتر نەدەبینی. سەرسام بوو بە ڕابەرەکانی خۆی، بە تایبەت مامەڕزا، کاتێك سەرگوزشتەی خۆی لە گەڵ مامە ڕەزا بۆ دەگێڕامەوە دەگریا، سەردانی زۆرینەی خانەوادە هەقەکانی دەکرد و چەندین شەو دەمایەوە بە ڕێزەوە گوێیان بۆ دەگرت، لەسەری مەجلیس دادەنیشت، زۆرجار سەرزەنشتی ژنەکانی دەکرد کە خۆیان پێ لاوازە و ڕۆڵی خۆیان نابینن، وتەی ڕابەرەکانی بۆ دەهێنانەوە. (چاوپێکەوتن:

٢٠١٩/١٢/٢٠). وەنەبێت بۆ بزووتنەوەیەك كە سروشتێكی كۆمەڵایەتیانەی وەرگرتبوو و ئاسان بێ بۆ دەوروبەرەكەی، ئەوانەی لە نێو سیستەمە كۆمەڵایەتییە نەریتییەكاندا هێشتا قەتیس مابوون، قەبوڵی گۆڕینی ڕۆڵی نەریتیانەی ژن بۆ ڕۆڵێكی جیاواز بكەن و ئاسان بێت بۆیان لەو كرانەوە كۆمەڵایەتییەی ئەم گرۆ ئاینیە بە سەر ژندا بكەن. بۆیە ئاسایی بوو بابەتێكی ئاوا وەك ئامرازێكی هێرشكردن دژ بە هەقەكان بەكار بهێنن و تۆمەتی ڕەفتاریان بخنە پاڵ.

ئەم گرنگیدانە بە ڕۆڵی ژنان پیاوانی ئاینی نیگەران كرد و بە پێشێلكردنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام و شكاندنی كلتوری كوردەواری تۆمەتباریان كردن، تەنانەت هێرشی جۆراو جۆریان بردنە سەر، بە ئیباحی وزیناكەرو بێڕەوشت و لە دین دەرچوو ئەژماریان دەكردن، سڵیان لە هیچ تۆمەتێك نەدەكردەوە.

هەرچەندە شاكر فەتاح كە بەڕێوبەری ناحیەی ناوچەی هەقەكان بووە، دەڵێت زۆر گوێبستی ئەوە دەبووم، كە بزاڤی هەقە كاری ناشایستە ئەنجام دەدەن و لە ژنی یەكتر ناگەڕێنەوە، بەڵام چەند جارێك لە كاتی جیاوازدا سەردانی خانەقای كلكەسماقم كردو هیچ دیاردەیەكی نەشیاوم بەدی نەكرد كە شایەنی باس بێت.

ژنان كە لە نێو بزاڤی هەقەدا بە خوشكەكان ناو دەهێنرێن، لە پیاوان خۆیان نەپارستووە، تەنانەت ئەگەر لە نزیك یەكەوە خەوتبێتن پێیان ئاسای بووە و لایان وابوو كە چەند كێوێك لە نێوانیاندایە، ئەمەش بۆ ئەو ئیرادەو متمانەیە دەگەڕێتەوە كە لە هەناوی خوشكەكاندا بنیادنراوە.

خوشكەكان لە بۆنەو مەراسیمەكاندا تا ئێستاش بەشداری كاریگەریان هەیە و خۆیان لە تەوقە و نزیك بوونەوە و دووره پەرێزی لە پیاوان ناپارێزن، زۆرینەیان یەكتری دەناسن بە پێكەنین و خەندە و خۆشحاڵیەوە پێشوازی لە یەكتری دەكەن. ئەم خەندە و پێشوازیانە بۆ كەسێك ئاگاداری هەستی نێوخۆی و ڕایەڵی كۆمەڵایەتی هەقەكان نەبێت گومانی خراپ دروست دەكات، چونكە ئەم جۆرە لە مامەڵە كردنە لەلایەن پیاوانی ئاینی ڕێگە پێنەدراوە.

دەرئەنجام

لەم توێژینەوەیەدا مەبەستمان بوو بیسەلمێنین کە بزاڤی هەقە وەکو بزاڤێکی سۆسیالیست و چەپگەرای لە نێو کۆمەڵگای کوردیدا ڕۆڵی خۆي بینیووە، لە نێو دۆگمای کەلتوری کوردیدا پێچەوانەی شەپۆل سەوڵی خۆیان بە ئارستەی گۆڕانکاری دابونەریتی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردی لێداوە، لە کاتێکدا دەست بردن بۆ گۆڕانگاری لەو جۆرانە بڤە و یەساغ بووە، بەڵآم لە ماوەیەکی دیاریکراودا ئەسپی خۆیان تاو داوە و سەرکەوتوانە هەنگاو بە هەنگاو پرەنسیپەکانی سۆسیالسیتی بە بەرگی سۆفیگەری لە پانتای کوریدا جێبەجێ کردووە، ڕەنگە ئەم جۆرە لە سۆسیالیستی و هەڵبژاردنی وەك یەکی پەیوەندی بە هزری سۆفیگەری و ئاینە کۆنەکانی ڕۆژهەلآتەوە هەبووبێت، کە تاکو ئێیستاش کاریگەریان لە نێو کۆمەڵگاکانی ناوچەکەدا ماوە، وەك ئاینی زەردەشتی و مەزدەکی و مانەوەی و چەندانی تر، کە دواتر لە تەریقەتە سۆفیگەریەکاندا بنەماکانی ئەم ئاینانە دەردەکەوتن، وەك سوهرەوەردی، کە بە جۆرێك لە بەستنەوە یان تێکەڵکردنی فەلسەفەی یۆنانی و زەردەشتی تەماشا کراوە. دەکرێت لە چەند ئاستێدا گوزارشت لەو ئەنجامانە بکەین کە بزاڤی هەقە دەستی بۆ بردو تا ڕادەیەکیش هەنگاوی بۆ نا:

یەکەم: لە بواری کارکردنی پێکەوەیی هەرەوەزی لە کارکردندا بزاڤەکە سەرکەوتوانە ئەنجامی داوە، ڕەنگدانەوەی لە سەر زۆرینەی وێستگەکانی ئەم بزاڤە ڕەنگی دایەوە، ژیانی وەك یەکی لە نێو زۆرینەی خێزانەکاندا فەراهە مکراوە، ڕەنگە زیادەڕۆی نەبێت، ئەگەر بوترێت بۆ ناوەڕاستی سەدەی بیستەم هیچ گروپێکی لەو شێوەیە کە فۆرمەڵەی دابونەریتی کۆمەڵآیەتی و بارگاوی ئاینی بوبێتن و کاری لەم جۆرەییان ئەنجام دابێت.

دووەم: لە بواری هێنانە پێشەوەی ژنان بۆ نێو کۆمەڵگای کوردی لە ئاستی جیاوازدا کاریان ئەنجام داوە، گۆڕانکاریەکان لە نێو پێڕەوانی هەقەدا ئەنجامدراو ڕەخنەی توند لەو دابو نەریتانە گیرا، کە کۆمەڵگای کوردی پیادەی دەکرد وەك ژن بە ژن و گەورە، بە بچوك و شیربای و کوشتن لە پێناوی شەرەف و چەندین دابو نەریتی تر، جگە لەوەی گرنگی بە ژن درا، تا ئەوەی گیانی سەرکردەی تێدا دروست بکرێت و چەند نمونەیەك لەو شێوەیە لە نێو بزاڤەکەدا دەرکەوتن.

سێیەم: لە بواری چەپگەرایشدا، هەرچەندە بزاڤەکە فرچکی بە سۆفیگەری گرتبوو، بەلام لە گەڵ گەشەکردنی بیری چەپ لە عێراق بە گشتی و کوردستان بە تایبەتی، ئەم بزاڤەش کەوتە ژێر کاریگەری فەاسەفەی چەپگەرانەوە، بە شێوەیەك کە زۆرینەی کەسە دیارەکان بە ئاشکراو بە نهێنی بوونە بەشێك لە پارتە چەپڕەوەکانی باشوری کوردستان.

Abstract

Socialism in Haqqa Movement

Haqqa Movement is a religious Sufism movement which was established in the first quarter of the 20th century by Sheikh Abdul-Karimi Shadala. In principle, this movement belongs to Naqshabandi order but with some notable modification. These modifications include collective work, defending farmers, working very hard and freedom for women. Therefore, this movement is seen a natural socialism which does not have any familiarity with scientific socialism. Leftism was developed rapidly among this group, though Haqqa followers preserved their tradition but they distanced from their religious rituals. This created a lot of obstacles for them from confrontation with feudal to Iraqi state officials.

Haqqa movement was seen as areligious one but they haven't departed from nationalism by taking part in political activities especially approaching the leftist parties and working among them. After the death of Abdulkarimi Shadala, Haqqa has divided into certain groups; the notable ones are Hamasurians and Mamarazaians which were very close to socialism and they acted differently from the groups of their time that is why we can appreciate their deeds and should be investigated scientifically.

خلاصة

الاشتراكية في حركة (الحقه)

الحقه جماعة متدينة ذات طابع صوفي في الدعوة ؛ تأسست للمرة الأولى في القرن العشرين في قرية(شدله) في نواحي مدينة السليمانية على يد الشيخ عبد الكريم الشدليي. والحركة في منظومتها السلوكية جزء من الطريقة النقشبندية .بيد أن بعض المتغيرات الجوهرية في خصوصية التعامل بين مريدى تلك الحركة – اي الحقة – قد اكسبها تلك الخصوصية في التسمية . ومن مظاهر تلك الخصوصية اشاعة حب العمل الجماعي وتوفير فرص العمل للمحتاجين والدفاع عن حقوق الفلاحين والكادحين والدفاع عن حرية المرأة .

فكانت تلك الخطوات ذات الطبيعة الجماعية سببا في أن تُعرف – الحركة – بنوع من المعطيات الاشتراكية في صورتها العفوية . وبما يتفق مع الأشتراكية في صيغها العلمية . فكان لهذا التحول أثره في تنامي الأفكار اليسارية وازدهاريها في نهايات الاربعينيات من القرن الماضي في أوساط الحركة. مع الحفاظ على توجهات سادتهم من الأكابر والمحافظة على العادات والتقاليد المتعارف عليها في مجتمعاتهم .بخلاف ذلك فقد حصل منهم الأبتعاد عن مراسيم الدينية. وهو ما كان سبباً في أن يواجهوا الكثير من المصاعب على مستويات عديدة .منها الصراع فيما بينهم ،وبين رجال الدين ومعادات الإقطاعين لهم.ناهيك عن دور رجالات الدولة الرافض لهم.

مع أن الحركة وصفت بأنها حركة دينية في التوجه والمعتقد .إلا أنها لم تنأى بنفسها عن الواجبات القومية بل وشاركت في العديد من النشاطات السياسية.وبالأخص بعد أن حصل لها التقارب مع الأحزاب اليسارية بعد العمل في صفوفها . و الحركة بعد وفاة شيخها عبد الكريم الشدليي قد انقسمت إلى جماعات عدة. كان ابرزها جماعة (مام رضا). و جماعة (حمه سور كلاوقوت) في قرية شدله.والجدير بالذكر أن الشخصيتين المذكورتين كانتا اكثر الجماعات تطبيقا لمبادئ الاشتراكية .وفي اواسط الخمسيات الماضية تمكنوا حينها من إحداث تغيرات في مجتمعاتهم .وهذا يتطلب أن تقيم تلك الأعمال تقيماعلميا.

یەکەم: سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی

بابان، جمال.(٢٠٠٩)، اعلام الكرد، ط٢، سليماني.
بطاطو، حنا. (٢٠٠٥) العراق، ت: عفيف الرزاز ، ط١، تهران.
حمدي، أيمن.(٢٠٠٠) قاموس مصطلح الصوفية، دار قباء للطباعة و النشر، حجاز.
الخرسان، صلاح. (١٩٩٣)، صفحات من تاريخ الحركه الشيوعة فى العراق، ط١، بيروت.
الخرسان، صلاح. (٢٠٠١)، صفحات من تاريخ العراق السياسي الحديث، الحركات الماركسية١٩٢٠-١٩٩٠.
دلزار، احمد. (٢٠٠٢)، لمحات من تاريخ الحزب الشيوعي العراقي ، بغداد.
الطالباني، مكرم. (٢٠٠٢)، حزب هيوا، السليمانية، مطبعة خال.
مجيد، رفيق. (١٩٩٩)، الحركة الحمسورية بين الاسلام والباطنية، مجلة (جامعة دهوك)، عدد خاص (١)، المؤتمر الاولي لجامعة دهوك.
النقشبندي، عبدالرحمن شيخ علاءالدين. (١٩٨٥)، السادات النقشبنديه، مطبعة وزاره الثقافة، بيروت.
يحيى، عبدالفتاح علي. (٢٠٠٢)، الحياه الحزبيه في الموصل ١٩٢٦-١٩٥٨، مطبعة وزاره التربيه، اربيل.

دووەم: سەرچاوەکان بە زمانی کوردی:

باخەوان، هاوڕێ. (٢٠٠٧)، ئاڵای کورد، دەزگای سەردەم، سلێمانی.
بۆسکانی، عەلي. (١٩٨٥)، بۆ لە هەقە کەوتنە تەقە، چاپخانەی الحوادث، بەغداد.
بێلاف، عبدولرەحمان. (٢٠٠٢)، تەریقەتی نەقشبەندی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ب٢.
بەرهەم، شێخ عیزەدین. (٩/١٧/ ٢٠٠٢)، گوندی کەلکەسماق و بزووتنەوەی حەقە، ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە (٢٢٦٩).
تەوەکلی، محەمەد رەئوف. (٢٠٠٠)، مێژووی سۆفیگەری لە کوردستان، گۆڤاری سەنتەری برایەتی، ژمارە (١٥).
تەیفور، عارف. (٢٠٠٢)، تەریقەتی نەقشبەندی لە شێخ ئەحمەدی سەردارەوە بۆ هەقە، گۆڤاری ڕامان، ژمارە (٦٩).
تۆفیق، ڕێبوار حەمە. (٢٠١٠)، کۆمەڵی هەقە، چاپخانەی شڤان، سلێمانی.
جەعفەر، فازیل کەریم ئەحمەد. (٢٠٠٩)، ئیدارەی کوردی ئاستەنگ و ئاسۆی گەشەکردن، چ١،چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی.
جەلال، دەباغ. (٢٠٠٩)، لە دەفتەری یادگاریدا مامە رەزاییەکان یان برایانی هەقە و هەڵوێستی جوامێریان، گۆڤاری چیا، ژمارە (٧٤).
دڵزار. (٢٠٠٢)، دەمەتەقێیەک لە گەڵ حەمەسوری رابەری هەقەکاندا، گۆڤاری ڕۆشنبیری کوردستان، چاپخانەو ئۆفیسی هەولێر، هەولێر، ژمارە(٧).

دەبــاغ، جــەلال. (٢٠٠٩)، لــە دەفتــەری یادگــاردا مامــەڕەزا یــان (برایــانی هەقــە) و هەڵوێستی جوامێرانەیان، گۆڤاری چیا، ژمارە (٩٤).
ڕۆژبەیانی، محەمەد جەمیل. (٢٠١٠)، بنەماڵـەی خانـەقا لـە کـەرکوک، گۆڤـاری دۆز، ژمارە (١).
رەسول: عزەدین مستەفا. (١٩٨٥)، سۆفیزم لە شیعری کوردیدا، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە(١٠٧).
رەسول، عزەدین مستەفا. (١٩٨٥)، سۆفیزم لە شیعری کوردییدا، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە(١٠٧).
زوهدی، محمد رەئوف. (١٩٨٥)، بۆ لـە هەقە کەوتنە تەقە، چ١، چاپخانـەی الحوادث، بەغداد.
زەند، کەریم. (١٩٧١)، ئاین و باوەڕ لە کوردستان، چاپخانەی کامەران سلێمانی.
زەند، کەریم. (٢٠٠٦)، ئاینستان، چ١، چاپخانەی ئەزمەر، سلێمانی.
ســالح، حــاکم. (١٩٩٧)، بـزووتنەوەی هەقە لە دەم کەلـی کەلـکە سـماقەوە، گۆڤـاری هامون، ژمارە (٥٤).
ســکۆ، بەهــرۆز. (٢٠٠١/١٢/٢٤)هەقەکــان ئێســتاو رابردویــان گفتوگــۆیەک لە گەل هاورێي کاکە حەمەدا، هەفتەنامەی هاولاتی، ژمارە(٥٣).
ســولتانی، محەمــەد عــەلی. (٢٠٠٢)، بزاڤـی حەقـە لـە کـەرکوک، گۆڤـاری کـەرکوک، چاپخانە و ئۆفیسی ژیار، ژمارە (١٥).
شــریف، عبدالســتار طــاهر. (١٩٩٢)، کــۆمەڵە و ڕێکخــراوو حــزبە کوردیەکــان لە کوردستانی عێراقدا، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٢٩).
شـوانی، فریـاد. (١٩٩٩)، یـەکێک لـە ڕابـەرانی بزوتنـەوەی هەقـە- کاکـە حەمەسـوری کلاوقوت، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، چاپی دەرەوە، ژمارە (٦٩).
شێخ بزێنی: قارەمان نادر. (٢٠١٣)، بزوواتنەوەی هەقە، چاپخانەی شهاب، هەولێر.
شــێخ عــزەدین، بەرهــەم. (٢٠٠٦)، گونـدی کەلکەسـماق، ڕۆژنامــەی خــەبات، ژمــارە (٢٢٧٠).
شــێخ عــزەدین، بەرهــەم. (٢٠٠٦)، گونـدی کەلکەسـماق، ڕۆژنامــەی خــەبات، ژمــارە (٢٢٧١).
شــــەدەڵە، دانــــا. (١٩٨٩)، ڕۆڵــــی بــــزوتنەوەی هەقە لە پێشخســــتنی کۆمەڵگــــای کوردەواریدا، گۆڤاری پەیڤ، سالی چوارەم، ڤیانا.
شـەمزینی، عەزیـز. (٢٠٠٦)، جـولانەوەی ڕزگـاری نیشـتمان کوردسـتان، سـەنتەری لێکۆلینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی.
العــزاوی، عبــاس. (١٩٧٤)، خلفـاء مولانـا خالـد، گۆڤـاری کـۆڕی زانیـاری کـورد، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغداد، بەرگی دووەم، بەشی دووەم.

عەبدوللا، هەمزە. (دەستنووس)، لە ئەرشیفی بەڵگەنامەکانی محمدی مەلا کەریم لە شاری سلێمانی.
عەوالانی، حەسەن. (١٩٨٠)، تیشکێک بۆ نوسینەکەی (محمدی مەلا کەریم) لە ڕۆژنامەی عێراق، گۆڤاری ڕەنجی کرێکار، سلێمانی، سالأی ضوارةم، ذمارة (٦).
عومەر، سەروەر عەبدورەحمان. (٢٠٠٨)، پارتی کۆمۆنیستی عێراق و مەسەلەی کورد ١٩٣٤-١٩٧٥، تێزی دکتۆرا، بڵاو نەکراوەتەوە.
عەلی، رەشید محمەمەد. (١٩٨٣)، مەسەیەکی مەزن هەولێکی کەم، گۆڤاری کاروان، ، سالی دووەم ،هەولێر، ژمارە (١٥).
فاروقی، عومەر. (١٩٩٢)، تەریقەتی هەقە، گۆڤاری سروە، سالی دووەم ، ژمارە (١٦)، مەهاد.
فتاح، شاکر. (١٩٤٦)کۆمەڵە، ڕۆژنامەی چەمچەماڵ، ژمارە (٤٦).
قەرەداغی، محەمەد. (١٩٩٤) سەرەتایەک بۆ تێگەیشتن لە گەوهەری سۆسیالیزم، (گۆڤاری دوا رۆژ، ژمارە(١)، سلێمانی.
کۆچێرا، کریس. (٢٠٠٤) کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستەمدا، وەرگێرانی: حەمە کەریم عارف، چاپي سێیەم، هەولێر، چاپخانەی شڤان.
محمدی، مەلا کەریم. (١٩٧٩)، وەختی ئەوە هاتووە وەلآمی ئەم پرسیارە بدۆزینەوە، پاشکۆی رۆژنامەی العراق، ژمارە (٣١).
محەمەد، سمکۆ. (٢٠٠١)،هەقەکان- ئێستا و ڕابردوویان – گفتوگۆیەک لەگەڵ (هاوڕێ کاکە حەمە)، هەفتەنامەی هاوڵاتی، ژمارە (٥٣).
محەمەد، سمکۆ. (٢٠١١)، ئاین و کەمینەکان لە کوردستان، کوردستان، ٢٠١١
مودەڕیس، عبدالکریم. (١٩٨٤)، بنەماڵەی زانیاران، چ١، چاپخانەی شەفیق، بەغداد.
مەلا کەریم، محەمەدی. (١٩٧٩)، وەحتی ئەوە هاتووە وەڵامی ئەو پرسیارە بدۆزینەوە، ڕۆژنامەی عێراق، پاشکۆی ژمارە (٣١).
مەلا کەریم، محەمەدی. (١٩٧٩)، وەحتی ئەوە هاتووە وەڵامی ئەو پرسیارە بدۆزینەوە، ڕۆژنامەی عێراق، پاشکۆی ژمارە (٣١).
مەلا کەریم، محەمەدی. (١٩٨٠)، دیوانی گۆران ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغداد.
ئیدمۆنز، سیسل جۆن. (٢٠٠٤)، کورد، تورک، عەرەب، و: حامید گەردی، چ١، چاپخانەی هەولێر.
ئەمیر، وەزیری. (٢٠٠٩)، نەقشبەندی لە کوردستان، و: عەلی میرزا عارف هەورامی، چاپخانەی کامۆ،سلێمانی.

سێیەم: چاوپێکەوتنەکان:

حەلاوەخان. (٢٠١٠/١/٨)، شۆڕش.
سلێمان، مەلیک حسین. (٢٠١٩/١٢/٢٠)، تەقتەق.

گدرون، عوسمان محمد. (٢٠١٠/١١/٧)، پیرەمەگرون.
عەسکەری، مستەفا. (٢٠١٠/١١/٧)، سلێمانی.
ئەحمەد، کەریم. (٢٠١٠/١١/٢٢)، کۆیە.
سەبیحەخان. (٢٠١١/١/٨)، سلێمانی.
تەیفور، عارف. (٢٠١١/٥/٨)، هەولێر.